

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Markéta Fingerová

Volnočasové aktivity dětí a mládeže jako prevence
rizik

Olomouc 2013

vedoucí práce: PaedDr. Alena Jůvová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Volnočasové aktivity dětí a mládeže jako prevence rizik vypracovala samostatně a použila jsem pouze prameny uvedené v seznamu literatury.

V Hoštejně dne 14. 4. 2013

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji PaedDr. Aleně Jůvové, Ph.D., za odborné vedení bakalářské práce. Moc si vážím jejich podnětných rad a trpělivosti, kterou mi věnovala. Dále bych ráda poděkovala vedoucím pracovníkům zařízení ve městě Zábřeh, u nichž jsem prováděla výzkumné šetření.

Obsah

ÚVOD	5
1 SOCIALIZACE.....	7
1.1 Definice socializace.....	7
1.2 Stadia socializace	9
1.3 Činitelé socializace.....	10
1.3.1 Rodina.....	11
1.3.2 Škola	13
1.3.3 Vrstevnické skupiny	14
1.3.4 Média	15
2 VOLNÝ ČAS DĚTÍ A MLÁDEŽE	17
2.1 Vymezení pojmu dítě a mládež.....	17
2.2 Definice volného času	18
2.3 Organizovanost zájmových činností ve volném čase.....	18
2.3.1 Volnočasové aktivity v rámci školy	20
2.3.2 Sdružení dětí a mládeže mimo školu	22
3 PREVENCE SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ	24
3.1 Sociální patologie	24
3.1.1 Sociální deviace	25
3.1.2 Sociální kontrola	26
3.2 Prevence	27
4 VOLNÝ ČAS VE MĚSTĚ ZÁBŘEH.....	30
4.1 Město Zábřeh.....	30
4.2 Vybraná zařízení města Zábřeh.....	31
4.2.1 DDM Krasohled.....	31
4.2.2 Občanské sdružení Dětský svět	33
4.2.3 Nízkoprahové zařízení Nitka	34
4.2.4 Junák – svaz skautů a skautek ČR, středisko Skalička Zábřeh.....	35
5 EMPIRICKÁ ČÁST	37
5.1 Teoretická východiska empirické části	37
5.1.1 Metoda sběru dat.....	38
5.1.2 Metoda analýzy dat.....	39
5.2 Cíl výzkumu	40

5. 3 Popis vlastního výzkumu	41
5. 3.1 Výzkumný vzorek.....	42
5.4 Analýza a interpretace získaných údajů	42
5.5 Závěr výzkumu a diskuse	50
ZÁVĚR.....	52
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	53

ÚVOD

Téma, které jsem si zvolila pro vypracování bakalářské práce, zní „*Volnočasové aktivity dětí a mládeže jako prevence rizik.*“ Problematiku trávení volného času u dětí a mládeže považuji za velice aktuální. Při zpracování práce jsem si často vybavovala slova písně skupiny Katapult s názvem A co děti? Mají si kde hrát? Dříve tím daným místem byly většinou dětská hřiště, sportovní areály, parky. A jaké místo je to teď? Obávám se, že správnou odpovědí je počítač. Samozřejmě, že je počítač nepostradatelnou součástí dnes již snad každé domácnosti, ale otázkou je, zda je vhodné, aby na něm děti a mládež trávila svůj veškerý volný čas. Negativ, proč by tomu tak být nemělo, je spousta. Počítač, ale i televizi můžeme charakterizovat slovy, jako jsou požirač času, původce agrese, dětské obezity, bolavých zad, krátkozrakosti, jízdenka do virtuálního světa nebo je počítač a televize vstupenkou do světa, ve kterém se děti a mládež neumí vyjadřovat, komunikovat a navazovat vztahy. Domnívám se, že by se společnost měla více soustředit na trávení volného času a měla by vytvářet vhodné podmínky pro zařízení, která nabízejí volnočasové aktivity. Je to jeden ze způsobů, jak tuto cílovou skupinu odvést od pasivního způsobu života či nevhodného trávení volného času. Dále si myslím, že alespoň v malé míře dokážou tato zařízení napravit výchovné nedostatky u dětí a mládeže, vyplývající z méně podnětného rodinného prostředí.

Hlavním důvodem výběru daného tématu byla praxe, kterou jsem absolvovala v občanském sdružení Dětský svět v Zábřehu. Dětský svět je sociální služba, která je registrovaná jako nízkoprahové zařízení pro děti a mládež (dále NZDM). Vedle poskytování sociálních služeb, které jsou na prvním místě, NZDM nabízí i velkou škálu volnočasových aktivit, které jsou hlavním prostředkem pro navázání kontaktu a důvěry.

Další pohnutkou při výběru tématu byl názor mé čtrnáctileté sestry. Ta tvrdí, že ve městě Zábřeh, ve kterém jsem před pár lety absolvovala nejen základní a střední školu, ale i trávila volný čas v zájmových kroužcích, se nenachází žádné zařízení, které by nabízelo zajímavé volnočasové aktivity. Také tedy proto jsem se rozhodla prozkoumat možnosti, které při organizovaném trávení volného času město Zábřeh nabízí.

Cílem bakalářské práce je vymezit základní pojmy, které souvisí s volnočasovými aktivitami dětí a mládeže a dále podrobněji probádat jaká zařízení ve

měště Zábřeh poskytují smysluplné trávení volného času. Za základní pojmy jsem si zvolila termín socializace a jeho hlavní činitele, kteří mají velký vliv na formování jedince. Dále budu charakterizovat volný čas a také vytvořím samostatnou kapitolu o prevenci sociálně patologických jevů. V pořadí čtvrtou kapitolou budou již zmíněná zařízení ve městě Zábřeh poskytující volnočasové aktivity.

Empirickou část bakalářské práce se budu snažit propojit s částí teoretickou a navázat tak na kapitolu o vybraných zařízeních. Cílem výzkumu je zjistit, zda jsou z pohledu pracovníků tato zařízení ve městě Zábřeh dostatečně využívána. Další částí výzkumného cíle je určit, zda se pracovníci domnívají, že mají na své účastníky preventivní vliv. Odpovědi na vyřčené otázky budu hledat pomocí kvalitativní metody výzkumu. Konkrétně k získání odpovědí použiji metodu polostrukturovaného interview, otázky budu vždy klást vedoucím pracovníkům těchto zařízení.

Při zpracování bakalářské práce budu vycházet z odborné literatury a v empirické části ze zkušeností respondentů.

1 SOCIALIZACE

Jestliže se v bakalářské práci chci zabývat dětmi a mládeží a jejich trávení volného času, měly by být v první řadě vymezeny některé základní pojmy. Za důležitou oblast považuji pojem socializace a jeho hlavní činitele, kteří mají velký vliv na formování jedince, konkrétně dětí a mládeže.

1.1 Definice socializace

„Každý jedinec, má-li se stát zralým dospělým člověkem, musí rozvinout v sobě v dostatečné míře všechny známé vlastnosti já (ego), takže moudrý Indián, pravý gentleman i zralý venkova sdílají a navzájem v sobě rozpoznávají konečné stádium integrity.“

E. H. Erikson

Samotný pojem socializace není jednoznačný a dá se na něj nazírat z různých úhlů. Socializací se zabývá zejména psychologie, sociální psychologie, psychoanalýza, sociologie, kulturní antropologie, pedagogika a andragogika. V pedagogice a andragogice se začal pojem socializace užívat zhruba od sedmdesátých let minulého století a vesměs nahradil doposud užívaný pojem výchova (Beneš, 2008, s. 71).

Termín výchova a socializace chápe Jaroslav Kořa (2004, s. 15) takto: *„Speciální termín výchova vyjadřuje cílevědomé a soustavné působení rodičů, učitelů a dalších výchovných činitelů. Socializace je širším pojmem než výchova a obsahuje veškeré vědomé i nevědomé, přírodní i společenské vlivy, které působí na osobnostní vývoj. Je také procesem, jehož prostřednictvím se jedinec učí, čemu lidé v okolní kultuře věří a jaké chování od něj očekávají. V průběhu socializace, která představuje proces zespolečnění člověka, nabývá smysl osobní identita jedince.“*

Sociologie socializací alespoň podle Lukáše Urbana (2011, s. 169) vyjadřuje proces postupného „vyladování“ člověka na základě požadavků společnosti. Až v průběhu života, po začlenění, se člověk stává lidským dospělým. *„Socializace má hodnotově normativní charakter, protože v jejím rámci si jedinec osvojuje společenské zvyky, chování a normy – osvojuje si to, co daná skupina považuje v jistém měřítku za normální, běžné a správné. Normy nepatří do „přirozené“ výbavy člověka. Nemá je*

vrozené, ale musí je převzít od klíčových subjektů socializace.“

Socializaci musíme posuzovat jako celoživotní proces utváření jedince, v jehož průběhu si osvojuje jazyk, chování, zásady, poznatky, hodnoty a další aspekty, které jsou typicky lidské. Socializaci nemůžeme chápat jako pasivní proces, nýbrž interakci mezi formujícím se jedincem a ovlivňujícími činiteli - rodinou, vrstevníky, školou, kulturou, aj. Člověk si své socializační prostředí spoluvytváří. Je to formování sebe sama jako jedinečné bytosti, ovšem začleněné do dané kultury. Každý jedinec je tedy představitelem a nositelem kultury, která byla nápomocná při jeho socializaci (Kolář a kol., 2012, s. 127).

V knize Jaroslava Řezáče Sociální psychologie (1998, s. 43) je vymezena socializace takto: *„Socializace je především procesem objevování lidské společnosti jedincem a zaujetí adekvátní pozice ve společenské dělbě úloh a činností. Proces socializace označován nejčastěji jako „zařazování se“, „včleňování“ či „vrůstání“ do společnosti, tedy vyžaduje neustálé navazování, prohlubování a rozšiřování sociálních kontaktů jedince v rámci sociokulturního systému jako předpoklad permanentních změn osobnosti a jejích vztahů k okolí.“*

Již ve zmíněné knize Jaroslava Řezáče (1998, s. 48) je možné se dočíst, že proces socializace, který autor nazývá humanizací člověka, rozpoznává čtyři samostatně působící děje.

Tabulka č. 1: *Humanizace člověka*

Humanizace člověka			
personalizace	kulturace	profesionalizace	socializace (v užším slova smyslu)
utváření osobnosti	osvojování kultury	rozpoznávání společensko-ekonomické dělby úloh ve společnosti	utváření „MY“
vrůstání do mezilidských vztahů	utváření stylu života	osvojování a zaujetí profesní role	přijetí občanské role
utváření „Já“	utváření etických a estetických kritérií		
strukturace a integrace psychiky			

(dle Řezáč, 1998, s. 48)

1.2 Stadia socializace

Jak už bylo řečeno v minulé podkapitole, socializace je celoživotním procesem, tudíž probíhá neustále. Ale tento proces můžeme na základě určitých kritérií rozčlenit. V tomto bloku nazvaném stadia socializace se pokusím nastínit jakými etapami, stadii nebo fázemi jsme během života prošli.

Zdeněk Helus (2011, s. 258) rozděluje socializační proces do tří fází. Jedná se o pojetí socializace z psychologického hlediska.

- Primární socializace: Jedná se o socializaci v raném věku dítěte, která je zajišťována především matkou, později jádrovou rodinou, příbuzenstvem a blízkými známými. Toto období je pro formování dítěte velice důležité. Podle toho, jak okolí, na kterém je dítě závislé, reaguje na jeho potřeby a projevy, se později vyvine sociální orientace vůči ostatním lidem. Může se jednat o kladné projevy směrem k lidem, například sbližování, sdílení radosti. Nebo jednání jedince směrem od lidí. Máme na mysli strach, nevraživost. Tyto projevy mohou být také směřovány proti lidem. Jako příklad uvádím pomstu, vztek. Součástí této primární socializace je i osvojení hierarchické stupnice, tedy úcta ke starším nebo k autoritám. Dále uvědomění si genderového postavení. A také vztahy mezi sourozenci.
- Sekundární socializace: V této fázi socializace dochází k odloučení jedince od primárního socializačního činitele, tudíž rodiny. Novým krokem do neznáma je pro dítě vstup do mateřské školy. Zde si poprvé musí umět poradit v neobvyklých situacích. Zlomovým bodem je vstup na základní školu. Ve škole dochází k událostem, při nichž může dojít k dlouhodobějšímu odloučení od rodiny. Například prázdninové pobyty, sportovní kurzy.
- Terciární socializace: Tato fáze souvisí s nástupem dospělosti a událostmi, které s sebou přináší. Jedná se o nástup do zaměstnání, vytváření pracovního kolektivu, mezilidských vztahů, naplnění volného času, intimní vztahy, sexualita, rodičovství, zvládání úzkostí a krizí, apod.

Zcela odlišně rozděluje proces socializace Lili Monatová (1984, in Řezáč, 1998, s. 50). Stadia jsou shodně s Helusem také tři. Jedná se ovšem o elementární socializaci, rodinnou socializaci a socializaci veřejnou. Monatová stadia socializace soustředí pouze na děti.

Elementární socializace pojímá první rok života dítěte, kdy je dítě bezmocné a je naprosto závislé na dospělé osobě. Monátová rozděluje sociální pasivitu a aktivitu. Za sociálně pasivní můžeme označit dítě v prvních šesti měsících života. Aktivním se stává až v druhé polovině prvního roku života, kdy začíná navazovat kontakty.

Socializace rodinná spočívá v navazování hlubšího citu a náklonnosti k nejbližším dospělým, převážně k matce. Pozitivní vývoj lze podpořit dostatkem pocitu bezpečí a lásky, které v této fázi socializace potřebuje dítě nejvíce.

Socializace veřejná je posledním stadiem dětské socializace, která začíná až po čtvrtém roce života. Dítě v tomto věku vyhledává přítomnost stejně starých dětí. S nástupem do školky je v přímém kontaktu s vrstevníky, ale i s učitelkou a dalšími lidmi.

Primárním výsledkem socializace je vznik neopakovatelného jedince, osobnosti, která má svůj ustálený vzorec chování a cítění. Osobnostní jednání je jedinečné, nezaměnitelné a originální. Toto vše můžeme shrnout pod název „individuální“ osobnost (Kot'a, 2004, s. 16).

1.3 Činitelé socializace

Z předešlé podkapitoly je patrné, že v každé stadiu socializace je jedinec obklopen socializačními činiteli. Jelikož je proces socializace nekončící, postupem času se působící činitelé podle Kohoutka (2002, in Urban, 2011, s. 172-173) rozrůstají, překrývají a mají různou dynamiku. Dále si mohou činitelé konkurovat, být v protikladu, což může vést k disharmonii a patologickým jevům.

Klíčové subjekty socializace dle viz Kohoutek:

- matka, o něco později členové nukleární rodiny (otec, sourozenci)
- široká rodina, blízcí příbuzní
- vrstevníci, party
- přátelé, kamarádi
- výchovné a výchovně-vzdělávací instituce (škola, učitelé)
- životní partneři
- pracovní organizace a kolektivy
- orgány státní správy a územní samosprávy

- nevládní a neziskové organizace, volnočasová sdružení a spolky
- politické strany a sociální hnutí
- církve a náboženské skupiny
- média, reklama, film, PC hry, móda, sport atd.
- veřejné mínění aj.

Z výše uvedeného vyplývá, že socializační činitele jsou jak jednotlivci, skupiny tak i organizace. Utvářejí a ovlivňují chování jedince a napomáhají při tvorbě jeho bytostného já. Blíže prozkoumáme ty faktory, které mají při formování jedince neopomenutelnou pozici. Začneme u činitele, který je klíčový v raném dětství - rodinou. Na druhý pomyslný stupeň zařadíme školu. Hluběji prozkoumáme vztahy vrstevníků a v neposlední řadě se podíváme na čím dál více diskutovaný vliv médií.

1.3.1 Rodina

V rodině se uskutečňuje primární socializace. Rodina dítě obklopuje a zároveň do něj prostupuje. Dítě je vlastně rodinou „vyrobeno“, je jejím produktem. Dítě si zvnitřňuje rodinné klima, začleňuje se do daného prostředí, za svou přijímá rodinnou morálku, zájmy a aktivity rodiny, styl života.

Murphy (1998, s. 69) uvádí, že i když existuje mnoho forem manželství, základním stavebním prvkem je muž a žena. Ti v budoucnu se svými dětmi vytvoří zcela novou rodinnou jednotku, která se nazývá nukleární rodina nebo manželská rodina. V tomto seskupení většinou obývají společnou domácnost. Všude na světě je rodina považována za základní prvek, který se řídí principem solidarity a vzájemné zodpovědnosti. *„Kultury vždy předepisují dělbu práce mezi manželem a manželkou v tom, jak se budou starat a společensky vychovávat své děti. Ve většině společností je hlavním poskytovatelem osobní péče obvykle matka, alespoň u mladších dětí, zatímco otec má roli určité autority; oba rodiče se v různé míře podílejí na zajišťování obživy pro rodinu. To, co přesně spadá do úlohy každého z nich, závisí na kultuře, a tudíž se to bude od společnosti ke společnosti lišit. Lišit se mezi sebou mohou i jednotlivé rodiny v rámci jedné společnosti, v závislosti na společenské třídě a dalších faktorech“* (Murphy, 1998, s. 69-70).

Je zcela nepopiratelné, že kvalita vztahu matky a dítěte a později i ostatních členů rodiny, je klíčovým činitelem ve vývoji jedince. Rodina je instituce, která se neustále pozměňuje. V průběhu historického vývoje se funkce rodiny pozměňovala. Lidí, kteří vstupují do svazku manželského, ubývá, rozvodů přibývá a matek samoživitelek, které samy vychovávají své děti je u nás nespočet. Spousta dětí vyrůstá ve velice nestabilním prostředí, které jim může znesnadnit cestu životem.

Helus (2007, s. 149 - 150) představuje deset základních funkcí rodiny. Tyto funkce nazývá jako sociálně-psychologické, jejichž správná interpretace má neopominutelný význam na zdravém vývoji dítěte. Zajišťují tedy úspěšnou socializaci. Vhodné uspokojení všech daných potřeb poukazuje na rodinu, kterou nazývá jako funkční.

1. **Uspokojení základních, primárních potřeb dítěte v raných stádiích jeho života.** Tím má na mysli potřeby biologické (jídlo, pití, pohodlí,...) dále potřeby psychické. Dítě musí přijímat lásku a pocity bezpečí.
2. **Uspokojování potřeby organické přináležitosti dítěte.** Dítě musí mít jistotu, že má svůj domov a své nejbližší. Potřebuje mít povědomí, že patří do spolehlivých a láskyplných mezilidských vztahů. To dává dítěti impuls začleňovat se mezi ostatní lidi, mít pocit sounáležitosti, zapadnout do lidského prostředí.
3. **Vytvoření akčního prostoru, tedy prostoru pro jeho aktivní projev, činnou seberealizaci a součinnost s druhými.** Napomáhá jedinci, aby si uvědomil, že je osoba jednající, myslící, počínající si v různých situacích. Skrze toto uvědomění se jedinec sbližuje s druhými lidmi a dokáže obohatit jak svůj, tak jejich život.
4. **Uvedení dítěte do vztahu k věcem rodinného vybavení.** Rodiče vedou děti k tomu, aby svou domácnost, vybavení domu a další předměty chápaly jako hodnotné a pro rodinu důležité. Dále je pobízí k tomu, aby se o věci řádně staraly, chránily je a udržovaly v pořádku. Tímto se dítěti i dospívajícímu utváří i pocit soukromého vlastnictví, důležité životní osy „já mám“, resp. „my máme“.
5. **Rodina vytváří základy pro prožitek sebe sama jako chlapce či dívky.** Uvědomění si genderových rozdílů. Tomu napomáhá vzor otce, matky, popřípadě prarodičů nebo vliv sourozenců.
6. **Poskytování důležitých vzorů a příkladů.** Tím, že rodiče dávají dítěti potřebnou lásku, dokážou se do něj vcítit a chápat jej, dítě v nich vidí osobnost a samo touží se

osobností stát. Podle působících vzorů, modelů a příkladů se dítě samo učí chápat druhého člověka.

7. **Zakládání a upevňování vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého.** Tyto povinnosti by mělo dítě chápat jako neoddělitelnou součást života. Dítě se přirozeně a nenásilně zapojuje do rodinných aktivit a činností. Může se jednat o aktivity herní, pracovní, rekreační, zájmové.
8. **Otevírání příležitosti vejít do mezigeneračních vztahů a tím hlouběji proniknout do chápání lidí různého věku, jiného založení, postavení apod.** Jedná se o zapojení dítěte do široké rodiny, poznání prarodičů, strýců, tet a dalších příbuzných či pouze známých.
9. **Prostřednictvím přátel, známých a široké rodiny navozování představy o širším okolí, o světě a společnosti.** Je to potřebné k tomu, aby si dítě ujasnilo svět profesí, občanské povinnosti a také aby pochopilo, že ve světě jsou různé problémy a pokušení.
10. **Dát najevo, že je rodina útočištěm, prostorem, kde se děti, ale i dospělí mohou svěřit, očekávat radu a pomoc.** Tato funkce je důležitá převážně při vstupu dítěte do školy, kdy se objevují první nezdary a životní krize. Obavy a nejistoty se díky dobře fungující rodině vždy lépe snášejí.

1.3.2 Škola

V knize *Mládež a delikvence* (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 63) je jedna z kapitol věnována škole. „*Novověká škola ve skutečnosti nikdy nebyla institucí, kde by se děti jen učily „předmětům“ a kde by se učitelé nezajímali o jejich socializaci, osobnostní a morální vývoj a kde by se soudilo, že tyto aspekty výchovy mají být přenechány rodinám, vlivu církve nebo jiných institucí. Od školy se vždycky a všude čekalo víc. Požadavků na školu, někdy protikladných, v nové době spíše přibývá, než aby jich ubývalo.*“

I Jaroslav Kořa (2004, s. 45-46) souhlasí s tím, že je škola velmi důležitým socializačním činitelem. Uvádí, že tato instituce je pro děti plná povinností a změn. Musí brzy vstávat, někteří i dojíždět, navštěvovat výuku, zabývat se mimoškolní činností, připravovat se doma na další školní den. Obsahy výuky jsou přizpůsobeny

potřebné socializaci, proto se některé předměty zabývají tím, aby se z dětí stali aktivní členové společnosti a akceptovali společenské závazky. Do výuky jsou zahrnuty předměty občanské výuky, výchova ke zdraví, svět práce, sexuální výchova aj. Ve škole se učí i specifické formy jednání, rozvíjí se celý soubor dovedností. Jednoduché činnosti, zabývající se chodem školy, které jsou svěřené do rukou dětí, předjímají socializaci pro mnohá zaměstnání v dospělosti. Například účast na studentské samosprávě, vedení školního časopisu a další činnosti.

Jak už bylo řečeno, dítě po nástupu do školy prochází řadou změn. Jaroslav Řezáč (1998, s. 205-206) vymezil hlavní změny v sociálním postavení dítěte při začátcích školní docházky.

- formalizace činností a aktivit
- výkon jako dominantní hledisko při hodnocení
- institucionalizovaná kritéria výkonu
- různé vzory chování vrstevníků při totožné situaci
- rozvrstvení sociálních kontaktů, vazeb
- struktura vrstevnických vztahů
- objektivní vztah k sobě samému
- regulace a seberegulace skrze neosobní kritérium

Škola a prostředí, které vytváří, se ze sociálně psychologického hlediska snaží z dítěte vytvořit svébytného a samostatně myslícího a jednajícího jedince. Škola přispívá k formování sociální inteligence, sociální tvořivosti, rozvíjení empatie, tolerance a kooperace při práci s druhými lidmi. Neopominutelná je i dovednost adekvátního způsobu sebeprosazování se.

1.3.3 Vrstevnické skupiny

První moment, kdy můžeme hovořit o vrstevnických vztazích, je okolo čtvrtého a pátého roku života dítěte. V tu chvíli se vrstevnická skupina začíná stávat dalším socializačním činitelem. V tomto věku můžeme pozorovat první kooperativní hry. Ovšem větší důležitost těchto vztahů vzrůstá v adolescenci. Záleží také na tom, jakou si adolescent zvolí referenční skupinu. Tedy skupinu, do které bude chtít patřit, ztotožnit se s ní, vyznávat stejné hodnoty. Někteří se chtějí ztotožňovat s výbornými studenty,

jiní chtějí patřit ke sportovcům, k umělcům, někdo vzhlíží k filmovým či hudebním idolům. Najdou se však i lidé, které se ztotožňují s delikventy. Například narkomany, sprejery apod. (Kořa, 2004, s. 44 - 45).

„Nároky na konformitu jsou ve vrstevnické skupině mládeže obvykle vyšší než ve všech jiných skupinách. Zahrnují nejen způsob vyjadřování, ale i úpravu zevnějšku, druh preferované hudby, způsob chování k opačnému pohlaví, postoj ke škole, případně k práci, k rodičům, k penězům, k sexualitě, ke kouření, k drogám, k alkoholu atd.“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 83).

Vágnerová (2005, s. 292) se zamýšlí nad vrstevnickou skupinou ve školním věku. Nejvýznamnější potřebou v tomto věku je prý potřeba kontaktu s vrstevníky. Vrstevnická skupina se stává důležitým socializačním prostředím. Na rozdíl od školy nebo rodiny není skupina vrstevníků institucionalizovaná a je tudíž více variabilní v socializačním rozvoji. Při vstupu do vrstevnické skupiny se dítě stává členem, a tudíž musí dodržovat určitá pravidla a přijmout je za vlastní. Ale vždy je dítě individuální osobnost, která se ve skupině prosazuje podle svých možností. Dítě se zde může naučit solidaritě, spolupráci, sebeovládání a učí se hrát a zvládat různé sociální role.

1.3.4 Média

Masová média se vzhledem k sociálním a kulturním proměnám společnosti zařadila mezi hlavní aktéry socializace. Staly se nedílnou součástí soukromého i společenského života. Hlavně mladá generace si již nedokáže představit jediný den bez televize, rádia a hlavně internetu.

Helus (2007, s. 34-35) přemýšlí o vlivu médií na společnost. Přináší informace, že média jsou převratná v tom, že se z nich stal nástroj globalizačního prožitku. Tuto formulaci chápeme tak, že i když jsou lidé víceméně stále doma, prostřednictvím televize se přenášejí do různých končin světa. Televize dbá na to, aby tato iluze byla co nejvěrohodnější. Skrze televizi se člověk dostává například na královskou svatbu prince Williama s Kate, do poslanecké sněmovny, nebo se ocitne na bitevním poli. Tímto se relativizuje význam místa, díky televizi můžeme být opravdu všude. Relativním se stává i význam času. Média nám přibližují, co se právě teď děje, ale ukazují i to, co se stalo před deseti, sto nebo dokonce tisíci lety. Pomocí internetového spojení se lidé zase

přenášejí k sobě, navzdory třeba i tisícikilometrové vzdálenosti. Domlouvají si setkání, řeší problémy, hledají se.

Média jsou neodmyslitelnou součástí našeho života, ale přinášejí s sebou i spoustu úskalí. Tím zmíněným úskalím je jejich návykovost. Lidé se snadno stanou závislými konzumenty televize či internetu. Další nástrahou je produkování tzv. „špinavých údajů“. Jedná se o údaje, které jsou zkreslené, vyvolávají v odběratelích mylné, účelově zkreslené představy a postoje. Média se tímto stávají manipulanty s lidskou psychikou a objektivním pohledem na svět.

Značně diskutovaným termínem v oblasti médií je tzv. „mediální gramotnost“. Mediální gramotnost je výsledkem mediální výchovy, která učí děti, jak média používat ve svůj prospěch. Nemělo by se jednat jen o teoretické poučování o tom, co média jsou a co nám přinášejí. Jde především o vlastní tvorbu a zapojení se do činností. Například výrobu vlastních televizních programů, rozhlasových pořadů nebo psaní novin. V těchto praktických úkolech se děti samy přesvědčují o tom, jak je obtížné vytvořit pravdivou zprávu nebo informaci bez subjektivního pohledu. Jinými slovy si udržet neutralitu (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 104).

Definici mediální gramotnosti jsem našla v publikaci *Základy mezilidské komunikace* (DeVito, 2008, s. 14). „*Mediální gramotnost lze definovat jako schopnost chápat, analyzovat, hodnotit a produkovat sdělení masové komunikace (televize, filmu, hudby, rozhlasu, billboardů, inzerce, public relations, novin a časopisů, knih, webových stránek s blogů, internetových konverzačních a diskusních skupin).*“

2 VOLNÝ ČAS DĚTÍ A MLÁDEŽE

V této kapitole se budu nadále věnovat vymezením základních pojmů. Nejprve se zaměřím na vymezení pojmu dítě a mládež. Tyto pojmy budu definovat z pohledu vývojové psychologie i z právního hlediska. Poté se budu zabývat termínem volný čas a zájmovými činnostmi, dle míry organizovanosti výchovného působení. Další podkapitola se bude týkat školských zařízení, která sdružují děti a mládež.

2.1 Vymezení pojmu dítě a mládež

V různých vědních oborech či ve výchovné praxi je definice věkové kategorie rozdílně chápána. Nejrozšířenější definicí je pravděpodobně vymezení dítěte dle Úmluvy o právech dítěte. Dle ní je za dítě označována lidská bytost, která nedovršila osmnácti let, pokud vzhledem k právnímu řádu konkrétní země nedosahuje osoba zletilosti dříve. Za mládež se dle běžného uvážení a dokumentů mezinárodních organizací považují osoby ve věku od patnácti do dvaceti šesti let (Hofbauer, 2004, s. 22).

Velmi zjednodušeně řečeno se z hlediska vývojové psychologie dětství rozděluje do několika vývojových etap. Jedná se o období prenatální, novorozenecké, kojenecké, dále batolecí věk, věk hry – předškolní věk a poslední etapou dětství je školní věk.

Období dospívání neboli adolescence je prozatímní doba mezi dětstvím a dospělostí. S ohledem na současné trendy způsobu života se toto období neustále rozrůstá v obou směrech. Jinými slovy období dospívání dříve začíná, ale později končí. Etapa dospívání je charakterizovaná komplexními změnami osobnosti. Změny jsou patrné v oblastech somatických, psychických a sociálních. Věková hranice adolescence je vymezena přibližně v rozmezí desátého až dvacátého roku života (Vágnerová, 2005).

V zákoně č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže jsou definovány základní pojmy dítě a mladistvý. Pokud není zákonem stanoveno jinak, tak se mládeží rozumí dítě a mladistvý. Za dítě se považuje osoba, která ještě nedovršila patnácti let. Za mladistvého je dle uvedeného zákona pokládána osoba, která při spáchání provinění dovršila patnáctý věk, ale zároveň nepřekročila hranici osmnáctého roku (www.zakonyprolidi.cz).

2.2 Definice volného času

Samotná terminologie a definice pojmu volný čas je proměnlivá. Nestálé je i samotné trávení volného času. Nejenom děti a mládež mají nepřeberné možnosti, jak s volným časem naložit. V dějinách vývoje volného času vznikala soustava volnočasových aktivit a institucí, které jsou dynamické a málo ustálené. Pod volným časem si můžeme představit čas, který nám zbude po uskutečnění všech pracovních i nepracovních povinností. Můžeme ho tedy nazvat i časem zbytkovým. Pro lepší představu se dá chápat jako doba, kdy člověk nemusí vykonávat činnosti, kterým je zavázán pracovně nebo existenčně. Pro úplnost je to čas, na který se člověk těší, přistupuje k němu s očekáváním, činnosti si volí dobrovolně, na základě svého svobodného rozhodnutí. Tyto činnosti by měly být pro člověka příjemné a uspokojující (Hofbauer, 2004, s. 13).

„Pod pojem volný čas se běžně zahrnují odpočinek, rekreace, zábava, zájmové činnosti, zájmové vzdělávání, dobrovolná společensky prospěšná činnost i časové ztráty s těmito činnostmi spojené. Z hlediska dětí a mládeže do volného času nepatří vyučování a činnosti s tímto související, sebeobsluha, základní péče o zevnějšek a osobní věci, povinnosti spojené s provozem rodiny, domácnosti, výchovného zařízení i další uložené vzdělávání a další časové ztráty. Součástí volného času nejsou ani činnosti zabezpečující biologickou existenci člověka (jídlo, spánek, hygiena, zdravotní péče)“ (Pávková a kol., 2008, s. 13).

2.3 Organizovanost zájmových činností ve volném čase

Všechny činnosti, které se dají ve volném čase provádět, jsou založené na zájmu účastníků. Jelikož je člověk bytostí společenskou, většina zájmů se realizuje ve skupině. Tyto skupiny osob mohou mít pevnou strukturu, být formálně organizované. Tím máme na mysli především kluby, kroužky, oddíly, soubory. Na druhé straně se lidé sdružují i do neformálních skupin, jako jsou fankluby, či sdružení sběratelů. Obecně řečeno se lidé seskupují a zabývají se určitým předmětem, činnostmi, protože cítí potřebu se věnovat tomu, co je baví nebo zajímá. Termín zájem je tedy pevná zaměřenost osobnosti. Zájmové činnosti příznivě působí na efektivitu výchovy a vzdělávání. Stávají se významným činitelem a socializačním prostředkem pro osobnostní rozvoj dětí

a mládeže. Účast na volnočasových aktivitách vyvolává v dětech návyk zabývat se i v pozdějším věku či v dospělosti užitečnými činnostmi a účelně trávit volný čas (Hájek, 2011, s. 163-165).

V knize Děti, mládež a volný čas vymezuje Břetislav Hofbauer (2004, s. 21) tři míry organizovanosti výchovného působení ve volném čase. Jedná se o činnost spontánní, zájmovou činnost příležitostnou a zájmovou činnost pravidelnou.

Činnost spontánní je uplatňována individuálně nebo ve skupině a pedagogicky nebo výchovně je ovlivňována jen nepřímo. Spontánní aktivity se dají provozovat například na hřištích, sportovištích, v přírodě, knihovnách,... Přístup není zájemcům nijak omezen. U některých spontánních činností je stanoven pedagogický pracovník, ten ovšem vystupuje spíše jen jako poradce. Také kontroluje a dohlíží na bezpečnost.

Zájmová činnost příležitostná obsahuje aktivity organizované, jednorázové i opakované, rekreační, oddechové nebo vzdělávací. Příkladem zájmové činnosti příležitostné jsou přednášky, soutěže, sportovní turnaje, závody, koncerty, výstavy, představení, exkurze, výlety, zájezdy nebo tábory. Tato činnost je časově ohraničena a přímo řízena pedagogem. Podle možností se mohou zájmové aktivity realizovat v místním, regionálním, celostátním i mezinárodním měřítku.

Zájmová činnost pravidelná probíhá celoročně v různých intervalech pod vedením kvalifikovaného pracovníka. Děti a mládež se mohou účastnit různorodých zájmových útvarů. Pro názornost lze uvést kroužky uměleckých souborů, sportovních družstev, klubů nebo kurzy. Cílem pravidelných návštěv účastníků je prohloubení a osvojení si nových vědomostí a dovedností. Záměrem je také upevňovat kladný vztah k činnostem nebo předmětům, které účastníka zajímají. Zpravidla se na závěr školního roku mohou aktéři svým rodičům, vrstevníkům a veřejnosti pochlubit svými nabytými znalostmi a dovednostmi. Probíhá to formou výstav, představení, sportovních akcí atd. Účastníci jsou odměněni diplomem či osvědčením o činnosti v zájmovém útvaru.

Bedřich Hájek (2011, s. 168-169) dává do protikladu činnosti **pravidelné** (činnosti zájmových útvarů) a **příležitostné** (exkurze, besedy, soutěže aj.). Zařízení, která se zabývají zájmovou činností, vytvářejí podmínky pro **skupinové činnosti** nebo pro **individuální uspokojování zájmů** nebo tzv. **hromadnou formou** (masové festivaly, slavnosti). Podle stupně organizovanosti realizují děti a mládež pod vedením pedagoga **organizovanou činnost** nebo se mohou věnovat **spontánním činnostem**. Spontánní činnosti musíme chápat jako nabídku aktivit ze strany zařízení, které neklade

žádné nároky na účastníky. Do těchto zařízení je možné kdykoli přijít a odejít, zájmová činnost není nikým řízená. Jsou to zařízení typu sportovních hřišť, internetových kaváren, heren, sportovišť, klubů aj.

2.3.1 Volnočasové aktivity v rámci školy

Od školy se všeobecně očekává vzdělávání a výchova, která umožní dítěti vstup do profesního, občanského a volnočasového života. Účast na volnočasových aktivitách, které jsou pořádány školou, v dětech odkrývají jejich zájmy a nadání, které mohou později uplatnit v běžném životě.

Školy stále více pořádají pro své žáky jednorázové školní akce, které prohlubují a napomáhají k pochopení teoretických poznatků. Na žáky tyto aktivity mohou působit oddechově a rekreačně. Za jednorázovou (příležitostní) volnočasovou činnost se považuje návštěva historických památek, kulturních a sportovních událostí, sportovní utkání v rámci jedné školy nebo i meziškolní setkání, lyžařské nebo plavecké výcviky, školy v přírodě, plesy, slavnosti školy aj.

Větší pozornost a vytrvalost se již vyžaduje od účastníků místních, regionálních, celostátních a mezinárodních soutěží. Tradici si vybudovaly zejména olympiády, tedy celostátní soutěže z přírodovědných i humanitních oborů.

Nejvýznamnější je v rámci volnočasových aktivit školy zájmová činnost pravidelná. Do této oblasti spadají například zájmové kroužky, sportovní družstva a spolky se zaměřením na zručnost a tvořivost. V těchto volnočasových aktivitách se nejvíce oceňuje kolektivní spolupráce a významné je i sledovat individuální růst a rozvoj účastníka (Hofbauer, 2004, s. 66-72).

Ze školských zařízení spadají pod působnost ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT) následující:

Školní družiny a školní kluby jsou typem výchovného zařízení, které se stará o děti a mládež v době mimo vyučování. Rozdíl mezi školní družinou a klubem je v cílové skupině. Družinu navštěvují žáci 1. – 5. třídy a do školních klubů chodí žáci 2. stupně, tedy žáci 6. – 9. třídy základní školy. Dalším podstatným rozdílem je docházka do těchto typů zařízení. Menší děti navštěvují družiny většinou z nutnosti, jelikož pro ně rodiče potřebují zajistit dohled a základní péči. Školní kluby pracují na

principu dobrovolnosti účastníků. V obou typech zařízení je režim činností sestaven tak, aby byl vyhovující pro potřeby dětí a splňoval základní požadavky na psychohygienu (střídání klidných činností s aktivními, volných a organizovaných činností, práce a relaxace aj.). Školská zařízení mají v denním či týdenním rozvrhu zařazeny různé druhy činností. Jen výčtem jde o činnosti odpočinkové, relaxační, zájmové, sebeobslužné, činnosti veřejně prospěšné a přípravu žáků na vyučování.

Střediska pro volný čas dětí a mládeže můžeme rozdělit na domy dětí a mládeže (dále DDM) a stanice zájmových činností. Stanice zájmových činností se soustřeďují pouze na specifickou zájmovou činnost. Oproti tomu DDM plní funkci výchovně-vzdělávacího zařízení a jeho záběr v nabízených zájmových činnostech je širší. DDM byly již od svého zrodu podněcovány k tomu, aby jako státní zařízení plnily funkce organizované zájmové činnosti. Snažily se o co nejširší rozmezí zájmové činnosti. Angažují se proto v nejrůznějších zájmových činnostech, které jsou děleny do skupin. Jmenovat můžeme například skupinu zájmů společenskovedních, sportovních, přírodovědných, technických, uměleckých aj. (Pávková a kol., 2008, s. 111-122).

Střediska pro volný čas dětí a mládeže se musí dle vyhlášky č. 74/2005 Sb. o zájmovém vzdělávání řídit danými formami zájmového vzdělávání. Vyhláška určuje celkem šest forem zájmového vzdělávání. Jedná se o příležitostnou výchovnou, vzdělávací, tematicky rekreační a zájmovou činnost, dále pravidelnou výchovnou, vzdělávací a zájmovou činnost, táborovou činnost. Dalším bodem je osvětová činnost, do které spadá shromažďování a poskytování informací všem účastníkům, výchova k dobrovolnictví a zajišťování prevence rizikového chování. V pořadí pátou formou zájmového vzdělávání je individuální práce, která se zaměřuje především na vyhledávání a rozvoj nadaných žáků. A v neposlední řadě lze zájmové vzdělávání uskutečňovat prostřednictvím spontánních činností (www.zakonyprolidi.cz).

Domovy mládeže (dále DM) jsou školská zařízení, která zajišťují studentům středních a vyšších odborných škol ubytování, stravování a odborné výchovné působení. I když v DM panuje tvrdší režim dne, který se skládá například z budíčku, úklidu pokojů a večerky, účastníci mají dostatek volného času pro realizaci vlastních zájmů. Své zájmy mohou uskutečňovat individuálně nebo v organizovaných zájmových útvarech (Pávková a kol., 2008, s. 127-133).

Základní umělecké školy (dále ZUŠ) byly v minulosti známé spíše pod názvem lidové domy umění. ZUŠ se řadí do systému školského zařízení, ale účast na výuce je

dobrovolná a koná se mimo vyučovací čas. Žáci těchto škol si mohou vybrat z daných oborů. Jedná se o studium hudby, které je nejvyhledávanější, dále obor taneční, literárně dramatický a výtvarný (Pávková a kol., 2008, s. 146).

2.3.2 Sdružení dětí a mládeže mimo školu

Vedle školských zařízení, která nabízejí volnočasové aktivity, jsou zde i sdružení dětí a mládeže fungující mimo školu. Od druhé poloviny 19. století až po současnost vznikaly a působily různá sdružení, která se odvíjela od orientace společnosti. V různých etapách vývoje společnosti nacházela sdružení podporu anebo svou činnost musela dočasně ukončit nebo dokonce úplně zrušit. Základním principem sdružování se je dobrovolnost. Je tedy čistě na dítěti či mladistvém, zda se stane členem sdružení, bude ho pravidelně navštěvovat, přijme jeho hodnoty a cíle. To, co se člen sdružení naučí a také dovednosti, které získá, nevyužívá jen pro vlastní rozvoj nebo osobní obohacení, ale také ve prospěch vrstevníků či prostředí. Členové sdružení například pomáhají při organizaci společenských akcí nebo přispívají k rozvoji obce a ochraně přírody (Hofbauer, 2004, s. 98).

Junák – svaz skautů a skautek ČR je dobrovolné, nepolitické a nezávislé sdružení, které sdružuje své členy bez rozdílů národnosti, rasy, pohlaví, náboženství a politické příslušnosti. Posláním junáku je podporovat mladé lidi v jejich rozvoji osobnosti a dopomoci získat intelektuální, duchovní, sociální a tělesné schopnosti. Členové by se měli dle stanovených metod a principů plnit povinnosti vůči sobě, svým bližním, vlasti, přírodě a celé společnosti. Tyto metody a principy stanovil zakladatel skautského hnutí, lord R. BadenPowell a zakladatel českého skautingu, prof. A. B. Svojsík (www.skaut.cz).

Duha je sdružení jednotlivců a kolektivů a jejich náplní je realizace společenských akcí v přírodě i ve městě. Důraz je kladen na aktivity, psychologické hry a recesi. Toto sdružení není jen pro děti a mládež, ale snaží se i o zapojení dalších generačních skupin.

YMCA (Young Men's Christian Association) je jedna z nejstarších křesťanských sdružení mladých mužů. Jedná se o nepolitické a nevýdělečné sdružení, které se stará o plnohodnotný život mladých lidí.

Hnutí Brontosaurus je nezávislé hnutí, které sdružuje mladé lidi a orientuje se hlavně na ochranu životního prostředí.

Český svaz tělesné výchovy (dále ČSTV) je dobrovolné sdružení, které podporuje sportovní, tělovýchovné a turistické svazy s celostátním působením. Hlavním cílem je podporovat své členy při sportovních aktivitách a hájit jejich zájmy a práva (Pávková a kol., 2008, s. 144-145).

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (dále NZDM) jsou zvláštním sdružením, které poskytuje nejenom volnočasové aktivity, ale především sociální služby. NZDM je sociální služba, tudíž je pro ni na prvním místě nabízení sociální pomoci a podpory. Volnočasové aktivity jsou pro NZDM pouze způsob, jakým navozuje kontakt a získává důvěru.

Pod pojmem nízkoprahovost si můžeme představit nabízení služeb klientům takovým způsobem, který má zásadu anonymity, bezplatnosti, snadné časové i prostorové dostupnosti. Tedy být blízko těm, kteří chtějí službu využívat (Jedlička a kol., 2004, s. 446).

3 PREVENCE SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ

V pořadí třetí kapitola teoretické části bude věnovaná prevenci patologických jevů nebo rizikových forem chování u dětí a mladistvých. V první řadě vymezím základní pojmy, kterými bude sociální patologie, sociální kontrola, sociální deviace a její dělení. Poté bude následovat kapitola týkající se prevence.

3.1 Sociální patologie

Do sociologie pojem sociální patologie zavedl Herbert Spencer, který se zamýšlel nad průměrem sociální patologie a patologie biologické. Termín sociální patologie v sobě zahrnuje jevy nežádoucí, nenormální, nezdravé a pro společnost nebezpečné. Lidé jsou za ně sankcionováni (Mühlpachr, 2001, s. 7).

Sociální patologie jsou pojímány jako: „závažné odchylky od chování, které je pokládáno za „normální“, tj. které je v souladu se schválenými normami, je běžné, pro většinu typické. Jde o takové porušení normy, které překračuje určité formálně stanovené nebo neformálně sdílené „hranice“, za nimiž jsou již odchylky vnímány jako ohrožující, pobuřující, neúnosné apod. a nejsou tolerovány“ (Havlík, 1999 in Sochůrek, 2009, s. 8).

Sociálně patologické je tedy vše, co je nenormální a nežádoucí pro společnost. V této definici je důležité vymezit si slovo nenormální. Co je normální pro jednu společnost nemusí akceptovat společnost odlišná. Podstatná je tedy normalita dané společnosti. Předpokladem vzniku patologických jevů jsou společenské nedostatky, které postihují nejen společnost jako celek, ale jejich členy. Proto se neustále hledají nejefektivnější prostředky jak tyto nedostatky a s tím spojené nežádoucí jevy, jako jsou nezaměstnanost, chudoba, rozvodovost, kriminalita, aj., ze společnosti vymítit. Za nejúčinnější nástroj je považována prevence, která by ovšem měla vycházet z celé škály empirických výzkumů (Vykopalová, 2001, s. 9).

3.1.1 Sociální deviace

V souvislosti se sociální patologií je žádoucí také definovat sociální deviaci. Hranice mezi definicí sociální patologie a sociální deviace je však velice tenká.

Pojem deviace můžeme označit za univerzální a to v tom smyslu, že všude tam, kde žijí lidé, se deviace vyskytuje. Nenalezneme žádnou společnost, kulturu, kde by se lidé chovali podle norem a stanovených pravidel bez známek deviantního chování. Z uvedeného tedy vyplývá, že deviace je nedodržování a nepřizpůsobení se uznaným normám, které si za své přijala většinová společnost. Opakem deviantního chování je chování konformní. Konformním můžeme tedy nazvat i člověka, který respektuje dané normy. Normy se učíme dodržovat buď na základě vlastního přesvědčení, kdy normu převezmeme za svou, nebo proto, že při porušení následuje sankce. Deviantní chování se nemusí týkat jen jednotlivce, ale může být pácháno celou skupinou. V rámci solidarity členů určitého seskupení, spolku, organizace může mít deviace dokonce vzestupnou tendenci (Mühlpachr, 2002, s. 7).

Sociální deviaci lze dělit dle několika aspektů. Dělení je následující:

- **oblast sociálního života:** rysy společnosti, ve které deviace vzniká (ekonomika, politika, morálka, právo aj.)
- **povaha sankce:** způsob jakým je nedodržení normy trestáno (od vyloučení jedince či skupiny na okraj společnosti až po tresty právního charakteru, v některých státech je nejvyšší sankcí trest smrti)
- **stupeň rozšíření:** sociální deviace páchaná malými skupinkami, většími celky až po rozšíření na většinovou část společnosti
- **sociální skupiny a kategorie:** určení skupiny lidí nebo kategorie trestné činnosti podle kvantity (např. kriminalita „bílých límečků“, trestná činnost mladistvých)

(Petrusek, 1994 in Sochůrek, 2009, s. 12-13).

3.1.2 Sociální kontrola

S dodržováním norem souvisí sociální kontrola. Všude, kde chceme, aby se dodržovaly sociální normy a pravidla, musí existovat institut sociální kontroly. Společnost musí mít vybudovaný mechanismus, kterým donutí své členy chovat se konformně. Základním mechanismem je vnitřní a vnější kontrola, která má tendence probíhat současně a vzájemně se ovlivňovat.

- **vnitřní kontrola:** Míru vnitřní kontroly si vytvořil každý člověk v procesu socializace. S kodexy správného chování se musí jedinec zvnitřnit. Jsou ovlivněny mnohými faktory jako například kladným sebehodnocením, silou osobnosti nebo pocitem sociální zodpovědnosti.
- **vnější kontrola:** Tuto kontrolu zabezpečuje naše okolí. Kontrolu může tvořit rodina, vrstevníci, spolupracovníci, přátelé a jiné osoby z našeho prostředí. Tito lidé představují neformální kontrolu. Oproti tomu na nás dohlíží i instituce, jako jsou soudy, policie, aj., kteří zastupují formální část vnější kontroly (Mühlparch, 2002, s. 7-8).

Jan Sochůrek (2009, s. 14-15) se vedle formálních a neformálních institucí sociální kontroly zamýšlí i nad vhodnou mírou sociální kontroly při uplatňování demokratických zásad společnosti.

- **příliš silná sociální kontrola:** Jistou výhodou by byla v boji proti sociálně patologickým jevům, ale nesla by v sobě výrazné prvky totalitních společností. Tyto společnosti drží nad svými členy pomyslný bič i v oblastech ideologických. V těch extrémních případech dokonce kontrolují, jestli si občané myslí to, co by si myslet měli.
- **nízká míra sociální kontroly:** Zapříčinila by zvýšený výskyt deviantních jevů a postupně by byla oslabena sociální struktura a mohlo by to vést až k rozpadu sociální pospolitosti společnosti. Například při vysokém nárůstu zločinnosti by lidé mohli sympatizovat s vládou „tvrdé ruky“.

3.2 Prevence

Děti a mládež jsou velice zranitelná skupina lidí, která žije ve světě plném nástrah. Na dlouhodobé negativní trendy dnešní společnosti je třeba poukazovat a na tuto cílovou skupinu výchovně působit. K sociálně patologické činnosti mají nejbližší skupiny dětí, které jsou bez zájmů nebo děti, které sice navštěvují nějaké organizované zájmové činnosti, ale neztotožňují se s nimi. Většinou to konají jen na přání svých rodičů.

Organizovaná zájmová činnost bývá všeobecně označována za primární prevenci nežádoucích jevů, jelikož jsou děti a mládež v zájmových útvarech pod dozorem a tudíž se nemohou dopouštět žádných neřestí. Cílem organizovaného trávení volného času je vytváření návyků na společensky žádoucí činnosti a volný čas trávit aktivně. Avšak prevencí se rozumí něčemu předcházet. Tudíž v dětech nejenom vyvolávat představy o smysluplném trávení volného času, ale učit je návykům a hodnotám, kterými se v nich začne vytvářet vnitřní obranný mechanismus proti nežádoucím jevům.

Volnočasové aktivity obecně rozvíjejí osobnost dítěte. Při činnostech v zájmových útvarech probíhají preventivní výchovně-vzdělávací záměry či cíle:

- snažit se uspokojovat přání a potřeby účastníků
- seznamovat skupiny i jednotlivce s možnými zájmovými činnostmi a rozvíjet v účastnících jejich zájem
- dopomáhat při utváření vlastní osobnosti a sebevýchovy
- rozvíjet specifické schopnosti
- výchova ke zdravému životnímu stylu, zlepšovat fyzickou zdatnost
- učit je efektivním antistresovým cvičením
- vychovávat účastníky k odpovědnosti za svou osobu a za své zdraví
- upevňovat citové a sociální vazby
- učit objektivně hodnotit své jednání a přijmout důsledky svého chování
- znát pravidla společenského chování a užívat je v praxi
- vytvářet společensky hodnotové orientace, být uctivý, chápavý a tolerantní
- mít znalosti ze základů právního vědomí a respektovat právní nařízení
- uvědomovat si vlastní práva, ale hlavně povinnosti

- utvářet zdravé sebevědomí a nepodléhat nežádoucím vlivům (Hájek, 2011, s. 193-196).

„Prevence sociálně patologických jevů v organizaci spočívá především v budování kvalitních sociálních vazeb na základě vzájemné empatie, tolerance a pěstování komunikačních dovedností. Kladným hodnocením a pochvalou posilujeme sebevědomí a sebeuvědomování dětí. V oblasti volnočasových aktivit děti vybavujeme dostatkem námětů pro činnost, které by mohly být náplní jejich volného času, mohly je samostatně realizovat a samostatně a plně by děti (změny podnětu) uspokojovaly. Neboť především nedostatek kvalitních sociálních kontaktů a nenaplněnost volného času vede k útěku od reality k zástupným činnostem, jako jsou užívání škodlivých látek, gamblerství nebo virtuální činnosti“ (Hájek, 2011, s. 197).

Dle Jiřího Pilaře (2009, s. 49-50) z knihy Nejlepší praxe školních programů prevence kriminality se strategie prevence všech společensky nežádoucích jevů odvíjí od výchovy dětí a mládeže. Výchova směřuje ke zdravému životnímu stylu, dále k pozitivnímu sociálnímu chování a k rozvoji vlastní osobnosti. Na prevenci spolupracuje hned několik složek. Vedle těch nejdůležitějších a obecně známých složek prevence, jakými jsou rodina, škola, školská zařízení, plní důležitou funkci i zájmová a občanská sdružení, místní samosprávné celky, zdravotnická zařízení, duchovní sdružení, policie, kulturní střediska a další.

Prevenci sociálně patologických jevů si nejlépe dokážeme představit jako konkrétní aktivitu, která má za cíl předcházet společensky nežádoucímu jednání a snižovat jeho dopady na jedince či celou společnost. Konkrétní aktivitou, tedy preventivním programem rozumíme činnost, která, aby mohla být efektivní a splňovala dané cíle, musí být zaměřena na určitou skupinu osob, která vykazuje dané znaky. Lze ji popsat podle věku, pohlaví, vzdělání, příslušnosti k sociální skupině, dle rodinného prostředí, podle projevů rizikového chování aj.

Prevenci rozdělujeme podle stupně problémovosti na primární, sekundární a terciární.

- Primární prevenci můžeme dále dělit na **obecnou**, která je žádoucí i v případech, kdy nebyly rozpoznány žádné známky sociálně patologických jevů. Je tedy aplikovaná na úrovni organizovaných volnočasových aktivit. Vedle obecné je primární prevence **specifická**, která je určena osobám, u nichž se dá při absenci těchto preventivních programů předpokládat další negativní vývoj.

- Sekundární prevence je zaměřena na skutečné předcházení rizikovým formám chování. Do této kategorie můžeme zařadit trestnou činnost nebo požívání a distribuci návykových látek. Strategií sekundární prevence je včasná identifikace problému a případná pomoc při jeho zvládnutí, jako je léčení závislostí či omezení kontaktů s rizikovým prostředím.
- Terciární prevence se pokouší eliminovat recidivu, tedy opakované selhávání při nápravě problémů. S tím jsou spojené aktivity se záměrem snižování zdravotních rizik u lidí závislých na návykových látkách a zmírnění opakovatelnosti trestné činnosti.

Při prevenci sociálně patologických jevů je velmi důležité u dětí a mládeže, aby si dokázali osvojit sociální dovednosti a s tím spojené sociální kompetence, které si i prakticky mohou vyzkoušet v různých zájmových útvarech.

Sociální kompetence:

- schopnost vyjádřit vlastní názor, i když je odlišný od našich vrstevníků, rodičů či učitelů
- schopnost umět požádat o laskavost
- schopnost zahájit rozhovor s vrstevníkem nebo jakoukoli jinou osobou
- schopnost vyzvat vrstevníka ke hře či zájmové činnosti
- schopnost umět přijmout pochvalu a zároveň dokázat pochválit druhého
- schopnost požádat o pomoc při řešení určitého problému
- schopnost odmítnout jakýkoli návrh, se kterým nebudeme souhlasit
- schopnost odolat tlaku vrstevníků, kteří se chovají nevhodně (Hájek, 2011, s. 196).

4 VOLNÝ ČAS VE MĚSTĚ ZÁBŘEH

V této kapitole bych se ráda věnovala trávení volného času ve městě Zábřeh. Již v předchozí kapitole byly vymezeny potřebné definice o volném čase. Proto se už nyní můžu věnovat samotnému Zábřehu. Nejprve bych chtěla uvést pár zajímavostí a faktů o městu Zábřeh. Cílem této kapitoly bude představení vybraných organizací a zájmových sdružení, která nabízejí dětem a mládeži alternativu trávení volného času v této lokalitě.

4.1 Město Zábřeh

Město Zábřeh se nachází na levém břehu řeky Moravské Sázavy na rozhraní severní a střední Moravy v podhůří Jeseníků. Město Zábřeh náleží k okresu Šumperk v Olomouckém kraji.

Již ve 13. století se stal Zábřeh městem. V historii se zde střídaly různé šlechtické rody. Největší rozmach však Zábřeh zažil s příchodem panského rodu Tunklů. Tento rod byl proslulý zakládáním rybníků. Díky železniční trati z Olomouce do Prahy se v 19. století stal Zábřeh důležitým obchodně – průmyslovým a přepravním centrem. Město Zábřeh se může pyšnit řadou známých osobností, které se zde narodili nebo tu nějaký čas pobývali. Nejvýznamnější osobností pro občany Zábřehu je bezesporu Jan Eskymo Welzl (1868-1948), polárník, cestovatel, dobrodruh. Jeho památku si město každoročně připomíná nejrůznějšími akcemi a soutěжами spojených s tzv. „welzlováním“. Místní nádraží dokonce zdobí jeho socha a celé město je protkáno Welzlovou stezkou. Za zmínku stojí i Magdaléna Vizovská, která se stala manželkou učitele národů Jana Ámose Komenského. Rodačka ze Zábřehu žila ve starobylém domě zvaném Pod podloubím, kde se v současné době nachází muzeum.

Zábřeh je rozdělen na několik částí, Zábřeh – město, Dolní Bušínov, Hněvkov, Pivonín a Václavov. V Zábřehu žije cca 14 100 obyvatel.

Vzhledem k tématu bakalářské práce je důležité vymezit ve městě Zábřeh školská a sociální zařízení určená pro děti a mládež. Rodiče dětí ze Zábřehu a blízkého okolí mají možnost výběru ze šesti mateřských škol. Výčtem je to MŠ Pohádka, Severáček, Strejcova, Zahradní, R. Pavlů a Ráječek. Základních škol je ve městě celkem pět. Jednou z nich je ZŠ pro děti, které mají problémy s prospěchem, dříve označována

jako škola zvláštní. Na okraji města se nachází malotřídní ZŠ, která je jen pro žáky do 5. třídy. V tomto školním roce ji navštěvuje pouze 24 žáků. Zbylé tři jsou v počtech žáků přibližně vyrovnané, jedná se o ZŠ Severovýchod, Školskou a Boženy Němcové. Po ukončení základní školy se žáci mohou hlásit na všeobecné gymnázium, střední školu sociální péče a služeb nebo na VOŠ a SŠA Zábřeh. Ze školských zařízení určené pro děti a mládež můžu dále jmenovat základní uměleckou školu, dětský domov, dům dětí a mládeže Krasohled a domov mládeže.

Ze sociálních zařízení bych ráda uvedla občanské sdružení Dětský svět a nízkoprahové zařízení Nitka (tourism.zabreh.cz).

Vybraným zařízením určeným pro děti a mládež, která pomáhají řešit náplň volného času, se budu podrobněji věnovat v další podkapitole.

4.2 Vybraná zařízení města Zábřeh

V předchozí podkapitole byl pouze výčet sociálních a školských zařízení. Nyní se budu věnovat vybraným zařízením ve městě Zábřeh. Jako za hlavní organizace nebo zařízení, která poskytují zázemí dětem a mládeži při smysluplném trávení volného času, bych označila DDM Krasohled, Občanské sdružení Dětský svět, NZDM Nitku a spolek Junák.

4.2.1 DDM Krasohled

Domy dětí a mládeže spadají pod střediska pro volný čas dětí a mládeže. Jedná se o zařízení s rozsáhlou zájmovou působností. Vyznačují se definovanými funkcemi, výchovnými a vzdělávacími cíly, organizační strukturou, institucionalizací, profesionalizací a prostorovou a materiální vybaveností. Základní pojetí těchto domů se vyčlenilo v druhé polovině 20. století a vyznačuje se zásadně dobrovolnou účastí na celé plejádě zájmových činností, všestranností obsahu a nesourodostí metod. Střediska volného času mají nezastupitelnou roli při objevování a rozvoji zájmů a nadání (Hofbauer, 2004, s. 82).

Dům dětí a mládeže Krasohled v Zábřehu je školské zařízení pro zájmové vzdělávání. Zřizovatelem je město Zábřeh a jeho činnost se řídí školským zákonem

č. 561/2004 Sb. a vyhláškou č. 74/2005 Sb. o zájmovém vzdělávání. DDM se nachází v centru města v bývalé Masarykově škole a ke svému záměru má možnost využívat i rozsáhlé hřiště.

DDM Krasohled byl zřízen za účelem zajišťování výchovných, vzdělávacích a zájmových akcí. Dále zapojit žáky, studenty, pedagogické pracovníky a další návštěvníky do osvětových činností a mezinárodních aktivit. Výchovně-vzdělávací činnost je orientovaná na pravidelnou a příležitostnou činnost, akce o prázdninách, letní a jarní tábory, soutěže a také spontánní činnosti. Teprve před čtyřmi lety byl dům zpřístupněn i pro spontánní činnost pod názvem Otevřený dům. Záměrem zprovoznění bylo poskytnout dětem a mládeži zázemí pro činnosti, které si účastníci sami zvolí. Činnosti probíhají pouze pod dozorem pracovníka. Otevřený dům poskytuje hernu Krasohled, hernu pro batolata, keramickou dílnu a přístup na internet. Krasohled si dal za cíl objevit v dětech a mládeži kreativní bytost s aktivním přístupem k životu.

Pro větší názornost kolik dětí se jakých akcí účastní, přidávám tabulku s údaji za školní rok 2011/2012 (Jana Valová, Výroční zpráva, 20011/2012).

Tabulka č. 2: Činnost DDM Krasohled

	Počet kroužků, akcí, soutěží, aj.	Počet účastníků
Pravidelná činnost	59	605
Příležitostné akce	71	13524
Spontánní akce	---	5036
Výukové programy	148	3253
Soutěže	3	288
Tábory, víkendové akce, příměstské tábory	11	615

(dle Valová, 2011/2012)

4.2.2 Občanské sdružení Dětský svět

V červenci roku 2002 vzniklo Občanské sdružení Dětský svět Zábřeh, které reagovalo na děti vyrůstající v sociálně slabém a nepodnětném prostředí. Dětský svět už od začátku svého působení funguje při Domově pro matky s dětmi. Od 9. 8. 2007 se občanské sdružení stalo registrovanou sociální službou – nízkoprahové zařízení pro děti a mládež.

„Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež poskytují ambulantní služby dětem a mládeži ohroženým sociálním vyloučením. Služba je určena rizikovým, neorganizovaným dětem a mládeži, kteří jsou ohroženi sociálně-patologickými jevy nebo mají vyhraněný životní styl neakceptovaný většinovou společností. Základním prostředkem pro navázání kontaktu s cílovou skupinou je nabídka volnočasových aktivit. Cílem je zlepšit kvalitu života cílové skupiny předcházením, snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících s jejich způsobem života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky, aby v případě zájmu mohli řešit svoji nepříznivou sociální situaci. Služba obsahuje výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a pomoc při prosazování práv a zájmů. Služba se poskytuje bezúplatně“ (www.mpsv.cz).

Dětský svět byl dříve v provozu každý všední den v odpoledních hodinách. V tomto roce, tj. 2013, musela být z důvodů nedostačujících financí zkrácena provozní doba na tři dny v týdnu. Konkrétně ST: 15–18 hod., ČT: 14–18 hod. a PÁ: 14–16 hod. Kapacita zařízení je max. 20 osob. Cílovou skupinou jsou děti a mládež od 6 do 26 let z okolí Zábřehu, které tráví volný čas neorganizovaně, na ulici. Cílem je dopomoci klientům zvýšit míru jejich sociálního začlenění a snižovat negativní dopady nežádoucí sociální situace. Hlavními zásadami poskytování sociální služby jsou nízkoprahovost, nezávislost a individuální přístup.

Nízkoprahovost je jinými slovy maximální dostupnost služby. Nízkoprahovost je založená na neomezeném vstupu, dobrovolnosti, anonymitě, vzájemné důvěře a bezpečném prostoru.

Nezávislost a samostatnost klienta je důležitým cílem sociální služby. Pedagogové volného času podporují klienty při řešení nepříznivé životní situace rozvojem vlastních sociálních schopností a dovedností. Dále klienty podporují ve smysluplných aktivitách a volnočasových činnostech. Snaží se děti a mládež motivovat ke vzdělání.

Individuální přístup znamená respektovat klientovo rozhodnutí nebo přání, přijmout ho a zachovávat jeho osobnost a soukromí. Poskytnout srozumitelně nezbytné informace v rámci potřeb klientů (ds.zabreh.cz).

4.2.3 Nízkoprahové zařízení Nitka

Druhým nízkoprahovým zařízením v Zábřehu je Nitka, kterou po provozovateli RES-SEF, o. s. převzalo od 1. 1. 2013 sdružení Podané ruce, o. s.

V předchozí podkapitole jsem nízkoprahové zařízení definovala ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Nyní si podle odborné literatury (Hájek, 2011, s. 150-152) vymezíme čtyři základní formy služeb, které NZDM nabízejí.

- 1) **Volný vstup a pobyt v zařízení** – klient má možnost využívat všech výhod zařízení, které mu dané prostory oproti ulici nabízejí. Čas, který klient v zařízení stráví, může využít k osobním činnostem jako je psaní domácích úkolů, příprava do školy, četba aj. Klient není nucen do aktivit, které nechce vykonávat.
- 2) **Volnočasové aktivity** – NZDM musí mít k dispozici základní vybavení pro různé možnosti trávení volného času. Dostačující prostory, technické zázemí a pomůcky vhodné pro rozmanitou činnost. Ve většině NZDM nechybí výtvarné potřeby, společenské hry, knihovny, aj. Pracovníci se snaží klienty aktivizovat a pobízet je ke svépomocným činnostem. Každé nízkoprahové zařízení však nabízí i základní nabídku programů, pro kterou se klient může dobrovolně rozhodnout.
- 3) **Sociální služby** – NZDM nabízí sociální služby, které jsou založeny na přímé práci s klientem. Pracovník poskytuje základní poradenství, pomoc při řešení problémů, zprostředkuje návaznost služeb aj.
- 4) **Aktivity a činnosti zaměřené na prevenci** – pořádáním výcviků a kurzů z oblasti prevence se NZDM snaží snížit riziko sociálně patologických jevů (šikany, agrese, vandalismus, zneužívání alkoholových, tabákových a jiných drog apod.).

NZDM Nitka Zábřeh má vymezenou cílovou skupinu od dvanácti do dvaceti šesti let, pro kterou je k dispozici v ÚT: 11–18:30 hod. a v PÁ: 11–17:30 hod. Návštěvníci se mohou těšit na nejrůznější volnočasové aktivity, jako jsou fotbálek, ping-pong, šipky, stolní hokej, deskové hry, internet, hudební a výtvarné činnosti, tanec, apod. Kromě relaxace a zábavy Nitka nabízí i sociální služby. Patří sem kontaktní práce,

primární prevence, vzdělávání, doučování, situační intervence, sociální poradenství, informační centrum, návazná pomoc a péče, pomoc v krizi a doprovodná práce (www.podaneruce.cz).

4.2.4 Junák – svaz skautů a skautek ČR, středisko Skalička Zábřeh

Junák se stal nejpočetnější mezinárodní organizací dětí a mládeže, jelikož se rozšířil do 214 států a počet členů se odhaduje skoro na čtyřicet milionů. Počátky Junáku sahají do roku 1907 a pocházejí z území Velké Británie. Odtud ho do naší země před první světovou válkou v roce 1911 dovezl Antonín Benjamin Svojsík (1887–1938). Toto hnutí prošlo složitým vývojem a jeho činnost byla třikrát pozastavena totalitním režimem. Posláním Junáku je ovlivňovat děti, mladistvé i dospělé a vést je k duchovní, mravní a tělesné odolnosti. Dbát na plnění povinností vůči bližnímu, společnosti, vlasti a tolerovat ostatní národy. Důraz je kladen na přírodu, sport, kulturu, družnost, kamarádství a sebekázeň. Součástí působení Junáku je rozsáhlá publikační činnost (Hofbauer, 2004, s. 107).

Junácká organizace se dnes správně označuje jako Junák – svaz skautů a skautek ČR. Středisko Skalička Zábřeh nabízí dětem společenství s prohloubenými mezilidskými vztahy, smysluplně strávený volný čas, zábavu a své členy učí spoustě nových věcí. Junák pomáhá dětem v jejich vývojových etapách, učí je řadě dovedností, které se jim budou v budoucnu hodit. Na schůzkách, které probíhají každý týden, a délka setkání se pohybuje kolem dvou hodin, nabízejí vedoucí dětem pestrý program. Získané dovednosti mohou členové využít na dobrodružných výpravách či letních táborech. Středisko Skalička má pod sebou celkem osm oddílů, z toho schůzky pěti oddílů probíhají přímo ve městě Zábřeh, zbylé tři se nacházejí v okolních vesnicích. V tabulce přikládám přehled oddílů skautského střediska Skalička Zábřeh (www.skalička.skauting.cz).

Tabulka č. 3: Oddíly střediska Skalička Zábřeh

<i>Přehled oddílů</i>	<i>Chlapci x dívky</i>	<i>Věk členů</i>
smečka vlčat „Dráčata“	chlapci	5-12 let
Oddíl „Žáby“	chlapci a dívky	4-16 let
oddíl „Rozrazil“	dívky	6-16 let
oddíl „Skalák“	chlapci	10-16 let
kmen roverů a rangem „Atlas“	chlapci a dívky	16-26 let
oddíl „Hledači“ – Horní studénky	chlapci a dívky	8-16 let
oddíl „Hledači“ - Štíty	chlapci a dívky	8-16 let
oddíl „Kopretiny“ - Hoštejn	chlapci a dívky	6-16 let

(dle www.skaliccka.skauting.cz)

5 EMPIRICKÁ ČÁST

V teoretické části jsem se podrobněji zabývala možnostmi trávení volného času dětí a mládeže ve městě Zábřeh. Vybrala jsem si čtyři zařízení, které zajišťují smysluplné trávení volného času v organizovaných spolcích či sdruženích. Jedná se o DDM Krasohled, sdružení Junák, NZDM Nitka a Občanské sdružení Dětský svět. Empirickou část jsem se rozhodla zpracovat za pomoci kvalitativních metod výzkumu. Ve čtyřech zmiňovaných zařízeních budu provádět rozhovory s vedoucími nebo sociálními pracovníky dané organizace.

5.1 Teoretická východiska empirické části

Než se dostaneme k samostatnému výzkumu, je potřeba si nejprve ujasnit některá teoretická východiska. Ve své bakalářské práci použiji kvalitativní výzkum, který významný metodolog Creswell (1998 in Hendl, 2005, s. 50) definuje takto: *„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění, založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“*

Kvalitativní výzkum můžeme nazvat proměnlivě plánovitý, což znamená, že se v něm prolínají určité fáze. Jedná se o kombinování situací, které má výzkumník předem připravené a fáze, s kterými výzkumník na začátku zkoumání nepočítal. Hned ze dvou důvodů je velmi důležité mít předem připravený plán kvalitativního výzkumu, i když není snad nikdy přesně dodržen. Prvním důvodem je představa samotného výzkumníka, který si plánuje postup a fáze proveditelného výzkumu. Výzkumník přemýšlí nad časovou a prostorovou náročností, nad cíly výzkumu a nad jednotlivými specifickými činnostmi. Jinými slovy si utváří plán výzkumu, který chce následně realizovat. Druhý důvod plánování jsou lidé zvenku, kteří mohou výzkumníka zaskočit a od jejich požadavků, nikoli plánů výzkumníka, se bude celá realizace projektu odvíjet (Šedřová, 2007, s. 53).

5.1.1 Metoda sběru dat

V následující tabulce stručně charakterizují výzkumné metody kvalitativního výzkumu, jejich vlastnosti a výhody.

Tabulka č. 4: Výzkumné metody kvalitativního výzkumu

METODA	VLASTNOSTI	VÝHODA
pozorování	delší období kontaktu	pochopení subkultury
texty a dokumenty	rozbor významu, organizace a použití	teoretické porozumění
interview	relativně nestrukturované	porozumění zkušenosti
audio a video-záznamy	přesná transkripce přirozených interakcí	porozumění průběhu interakcí

(dle Hendl, 2005, s. 50)

Pro své účely se zaměřím na metodu sběru dat pomocí interview. Miovský (2006, s. 156-163) metodu sběru dat nazývá termínem interview. Na rozdíl od rozhovoru, který chápe jako běžnou komunikaci mezi lidmi. Interview tedy popisuje jako druh rozhovoru, který je moderovaný a prováděný za určitým stanoveným cílem a účelem výzkumné studie. Interview může být prováděno s jednou maximálně však s třemi členy najednou. Interview s více informátory má skupinovou dynamiku, a proto je nazýván pojmem skupinové interview či ohnisková skupina.

Dle struktury můžeme interview rozdělit na tři základní skupiny.

- Nestrukturované interview je metoda, která se na základě jejich znaků podobá běžnému rozhovoru. Hlavními znaky je přirozená komunikace a nenásilný průběh. Máme sice jasnou představu, čeho chceme při interview dosáhnout, ale nemáme předem připravené žádné okruhy otázek.
- Polostrukturované interview je pravděpodobně nejrozsáhlejší metodou sběru dat pomocí interview. Oproti nestrukturovanému interview se požaduje na výzkumníka delší a náročnější přípravu, neboť je potřeba si nachystat okruhy otázek. Mezi těmito otázkami se badatel může flexibilně pohybovat, měnit pořadí či interview doplňovat dalšími otázkami.

- Strukturované interview je metoda, která se svými rysy spíše blíží k dotazníkovému šetření. Ale přesto je to stále „vylepšený dotazník“ při němž jsme v osobním kontaktu s informátory. Výzkumník má předem připravené schéma rozhovoru, které mu příliš nedovoluje změny či úpravy. Otázky a jejich pořadí jsou fixní.

Pro svůj výzkum jsem si z této teoretické nabídky vybrala metodu polostrukturovaného individuálního interview. Jeho výhodu spatřuji v předem připraveném schématu otázek, mezi kterými se můžu pružně pohybovat podle vlastního uvážení a dle situace měnit pořadí otázek. Velice pozitivně hodnotím možnost pokládání doplňujících otázek.

5.1.2 Metoda analýzy dat

Kvalitativní vyhodnocování dat je obtížnější v tom, že nemají strukturovanou podobu dat jako data zjištěná při kvantitativním výzkumu. *„Při kvalitativní analýze a interpretaci jde o systematické nenumerné organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnost, datové konfigurace, formy, kvality a vztahy. Všechny kroky tohoto procesu se mají dokumentovat, čímž se zajišťuje průhlednost a kontrola kvality celého procesu“* (Hendl, 2005, s. 223).

Kvalitativní výzkum s sebou přináší ve vyhodnocování dat celou řadu problémů. Je doslova uměním nalézt na vyřčenou výzkumnou otázku smysluplnou a užitečnou odpověď. Výzkumník se často dopouští přehlédnutí, omylů a chyb.

Pro rozkrytí získaných dat použiji metodu zakotvené teorie. Konkrétně budu analyzovat dané texty pomocí otevřeného kódování.

Otevřené kódování: Cílem samotného kódování je tematické rozčlenění textu. Otevřené kódování tedy odhaluje v nasbíraných datech určitá témata, okruhy. K textu musíme přistupovat s pečlivostí, pomalu ho procházet a snažit se v něm objevit spojitosti. Lze kódovat slova, slovní spojení nebo dle odstavců. Kódy vlastně označují konkrétní věci, které při analýze přetvoříme v obecnější kategorie, se kterými dále pracujeme (Hendl, 2005, s. 247).

Kategorie jsou v některých výzkumných textech dále rozvíjeny v subkategorie. Tyto kategorie a subkategorie bychom měli nazývat odpovídajícími názvy. Za výhodné

se považuje originalita a jedinečnost pojmenování, které by se mělo odvíjet od slangů a slovních spojení, které používali informátoři. Proces otevřeného kódování má za cíl vyhledat kategorie a především pak jejich vlastnosti a také dimenze (Miovský, 2006, s. 229). Otevřené kódování jsem shledala jako vhodnou metodu analýzy dat pro svůj výzkum.

5.2 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bude zjistit, zda jsou vybraná zařízení města Zábřeh z pohledu jejich pracovníků dostatečně využívána. Dalším dílčím cílem bude vyzkoumat, zda se pracovníci domnívají, že mají na své účastníky volnočasových aktivit preventivní vliv.

Výzkumné otázky:

- 1. Vidí pracovníci zařízení dostatečný zájem o nabízené služby?**
- 2. Jak řeší pracovníci otázku prevence sociálně patologických jevů?**

Otázky k polostrukturovanému interview:

- 1) Jak staré děti převážně využívají vaše služby?
- 2) Myslíte si, že vámi nabízený program je atraktivní pro všechny věkové kategorie dle cílové skupiny?
- 3) Pokud ne, v čem vidíte zásadní problém a jak by se podle vašeho mínění dal řešit?
- 4) Které z volnočasových aktivit jsou dle vašeho názoru pro účastníky nejzajímavější?
- 5) Myslíte si, že jsou volnočasové aktivity, které nabízíte, dostatečně využívány?
- 6) Jakým způsobem se dostáváte do podvědomí lidí? Pořádáte nějaké náborové akce?
- 7) Existují nějaké překážky, například organizační či finanční, které se odrážejí na chodu vašeho zařízení?
- 8) Omezuje vaši práci v některých případech i kapacita zařízení či nadměrná vytíženost lektora nebo pedagoga pro volný čas?

- 9) Jaká pravidla a zásady platí pro účastníky při vstupu do vašeho zařízení?
- 10) Jaké jsou případné sankce při jejich porušení?
- 11) Setkáváte se při vaší práci i s účastníky, kteří se chovají nevhodně až patologicky? Jaké jsou vaše zkušenosti?
- 12) Jak se snažíte těmto situacím předcházet?
- 13) Máte nějaký vlastní preventivní program? Jak hodnotíte jeho účinnost?
- 14) Pokud můžete porovnat, vnímáte nějaký rozdíl v trávení volného času dříve a nyní? Jaké změny u dětí nastaly v průběhu času?

5.3 Popis vlastního výzkumu

V předchozích kapitolách jsem v první řadě teoreticky zpracovala metody sběru a analýzy dat. Dalším mezníkem bylo vytyčení cílů výzkumu a dle nich sestavení dvou výzkumných otázek. Dále byly vytvořeny okruhy otázek. Abych mohla dosáhnout stanoveného cíle, požádala jsem o rozhovory čtyři vedoucí pracovníky různých zařízení ve městě Zábřeh, které poskytují volnočasové aktivity dětem a mládeži. Tato zařízení jsem nejdříve popsala v teoretické části bakalářské práce.

Jak už jsem zmínila, prvotním krokem pro vytvoření empirické části bakalářské práce bylo nastudování odborné literatury. Konkrétně kapitolu o kvalitativním výzkumu a jeho metody. Kontaktování vybraných zařízení probíhalo telefonicky a v jednom případě emailovou poštou. Vždy jsem se představila a vysvětlila důvod svého jednání. Ve všech případech jsem se setkala s velmi kladným přijetím. Dokonce jsem mohla sama navrhnout datum a přibližný čas schůzky, který mi byl posléze schválen.

Samotná realizace rozhovorů se obešla bez jakéhokoli problému či odmítavého přístupu. Vedoucí pracovníci zařízení vždy dokázali navodit příjemnou atmosféru a ničím nerušené prostředí. Díky metodě sběru dat prostřednictvím strukturovaného interview, jsem měla možnost otázky doplňovat a různě měnit jejich pořadí.

Všem dotazovaným jsem slíbila, že ve své práci neuvedu jejich identifikační údaje a veškeré informace, které mi poskytnou, budou využity pouze pro záměr tohoto výzkumu. Rozhovory jsem si se souhlasem dotazovaných zaznamenala na nahrávací zařízení. Následně jsem si rozhovory přehrávala a vytvořila jsem z nich transkripci, což je převod mluveného slova do písemné podoby. Jednotlivé rozhovory trvaly přibližně

40 – 55 minut. V samostatné analýze a interpretaci dat pomocí otevřeného kódování budu místo jmen nebo pracovních pozic používat čtyři začáteční písmena abecedy, tedy A, B, C, D.

5.3.1 Výzkumný vzorek

Respondentem A je studentka magisterského oboru Učitelství pedagogiky pro střední školy a vyšší odborné školy, která pracuje na pozici sociální pracovníce občanského sdružení. Tuto funkci zastává od ledna tohoto roku. Práce s dětmi a mládeží ji velice baví a uspokojuje. Při rozhovoru byla velice sdílná a milá.

Respondentem B je muž na pozici ředitele DDM. Tuto funkci vykonává přibližně půl roku. Dříve byl učitelem na základní škole, kde vyučoval český jazyk a dějepis. Chvilí také zastával úlohu školního metodika prevence. Podle vlastních slov se snaží vést DDM řádně a svědomitě a to samé vyžaduje i od svých zaměstnanců. Během rozhovoru dokázal vytvořit velmi příjemnou atmosféru, byl velice výřečný. Jeho mluva byla spisovná a odpovědi na otázky často přesahovaly i rámec zadání.

Respondentem C je vedoucí pracovníce v NZDM, které provozuje sdružení Podané ruce. Kromě NZDM v Zábřehu, působí tato pracovníce i v Mohelnici. K tomu ještě pracuje na pozici terénního pracovníka v Olomouci. Přiznává, že její práce je časově náročná, ale různorodost je to, co jí na této práci baví. Před rozhovorem jsem byla požádána alespoň o okruhy otázek, na které se chtěla respondentka předem připravit. Odpovědi byly velice profesionální a respondentka milá a sympatická.

Respondent D je muž, který zastává funkci vedoucího skautského střediska. Skauting je pro něj určitý způsob života, ve kterém se pohybuje už přes 25 let. Při rozhovoru jsem se dozvěděla všechny potřebné informace. Od respondenta jsem obdržela propagační letáčky a statistiky zařízení.

5.4 Analýza a interpretace získaných údajů

V této kapitole se budu důkladně věnovat rozboru nashromážděných dat, která budu analyzovat pomocí otevřeného kódování. Samotné rozebírání kvalitativních dat je poměrně náročné a vysoce subjektivní. Pečlivě se zaměřím na jednotlivé kategorie a pokusím se o co nejpřesnější analýzu získaných údajů.

Po důkladném rozboru rozhovorů sestavím kategorie, které vycházejí z pojmů a myšlenek, které se opakovaly v jednotlivých rozhovorech. Pod kategorie budu vkládat citace vedoucích pracovníků zařízení, s kterými jsem rozhovor prováděla. Citace budou napsány kurzívou a měly by dokreslovat zvolenou kategorii.

1. kategorie: Největší lákadlo aneb chci to, co doma nemám

Všichni mnou oslovení vedoucí zařízení přemýšleli nad tím, čím jsou pro děti zajímavými a jaká nabízená činnost či aktivita je pro děti nejatraktivnější. Daná atraktivnost se odvíjí i od současné doby a možnostech, které nám nabízí. Například ředitel DDM Krasohled mluvil o chvilkovém „pobláznění“ účastníků o daný kroužek a jeho následnou stagnaci až zánik. Hlavní společnou myšlenkou však byla úvaha nad tím, že nejvíce je samozřejmě láká to, k čemu nemají přístup.

A: „Pro děti, které pocházejí často ze špatně fungujících rodin, je největším lákadlem to, co doma nemají. Ve většině případů je to počítač, konkrétně internet a sociální síť. Ale mé zkušenosti jsou takové, že menší děti si sice v první řadě jdou sednout k PC, ale po chvíli strávené na internetu je PC omrzí a raději ji chtějí hrát kolektivní hry a rádi si i něco vyrobí, nebo si pustí pohádky, seriály. Ale počítač je u nich na prvním místě.“

B: „Myslím, že nabízíme široké spektrum volnočasových aktivit. Měl jsem možnost zjistit během mého působení, které je přibližně půl roku, že největší zájem je o keramický kroužek a výtvarné kroužky. Nejvíce nás navštěvují mateřské školky, které keramika velice zajímá. Tuto aktivitu bych tedy vyzdvihl. Myslím, že je to frekventovaná činnost i proto, že těch možností jak se k výrobě keramiky dostat není mnoho.“

C: „Dětem od 12 do 21 nabízíme volnočasové aktivity a také sociální služby. Nejvíce zajímavým je pro ně fotbal, ping pong, počítač. V létě chceme zařadit míčové hry. Hlavně je to zadarmo, proto je třeba konkrétně ten fotbal a internet tolik využívány. A také děti v tomto věku a vzhledem k tomu z jakých rodin často přicházejí, nemají možnost se k fotbalu či internetu dostat.“

Tři ze čtyř dotázaných se shodli na tom, že z volnočasových aktivit je pro děti nejatraktivnější jednoduše to, co doma děti nemají. Čtvrtý respondent se ovšem zamýšlel nad tím, že se účastníci nesdružují jen kvůli nějaké aktivitě nebo zájmové činnosti, ale touží po kamarádství, akčnosti, dobrodružství a také rádi mezi sebou soutěží.

D: *„Myslím si, že je nejvíce láká dobrodružství, kamarádství a ne jen nějaká konkrétní volnočasová aktivita. Chodí sem, protože chtějí najít kamarády, někam patřit, baví je mezi sebou soutěžit. Jde především o tu akčnost a dobrodružství.“*

2. kategorie: Kapacita zařízení versus počet dětí

Zmapování této kategorie bylo velice zajímavé a pro hledání odpovědí na výzkumné otázky určitě přínosné. Ze získaných dat vyplynulo na povrch, že s kapacitou mají problém především sociální zařízení, v mém případě konkrétně nízkoprahová zařízení pro děti a mládež.

A: *„Jako sociální služba máme stanovený limit, kapacitu na dvacet dětí. Ale nemyslím si, že by to bylo reálné. Nyní náš navštěvuje v průměru třináct dětí. Ale dle mého názoru je přibližně těch třináct dětí optimální. Ve větším počtu by byla práce s nimi ztížená, doslova by tu byla hlava na hlavě. Nejvíc jsem zažila šestnáct dětí a to už bylo opravdu hodně. Kdyby ten prostor byl větší, určitě by nás mohlo navštěvovat více lidí. Také vidím problém v kompozici místnosti. Je to místnost bez nějakého zákoutí. Nejlepší by bylo, kdyby byly například odděleny počítače, prostor pro vyrábění, hraní her, a tak podobně. Také aby měli klienti nějaké soukromí, svůj kotek. Domnívám se, že jediným řešením jsou stavební úpravy.“*

C: *„Když se služba registruje, tak si určuje, jaká bude její kapacita. Je to kvůli bezpečnosti klientů i pracovníků. My máme stanovenou kapacitu dvacet pět dětí, je to kapacita „tady a teď“. Děti se mohou v průběhu dne střídat. Není určena denní kapacita klientů. Služba je dostatečně využívána. Myslím si, že kdyby naše kapacita byla větší nebo by ve městě Zábřeh byly podobné organizace jako jsme my, tak by byly časem také využívány.“*

V ostatních dvou zařízeních jsem se setkala s reakcí, že je v žádném případě kapacita zařízení neomezuje. Obě zařízení mají dostatečně velké prostory, které se snaží plně využívat.

B: *„Naše kapacita je obrovská. Máme k dispozici veliký dům i s přilehlou zahradou a hřištěm. Je tady výhodou, že skoro každý kroužek by mohl mít svou vlastní klubovnu, když opomenou sportovní kroužky, které potřebují k provozu tělocvičnu.“*

D: *„Prostory jsou velké, s kapacitou žádný problém nemáme. Dokonce bychom dokázali pojmout i více dětí. Nemáme omezenou kapacitu, dalo by se říct, že dětí může přijít, kolik chce.“*

Z této kategorie nazvané Kapacita zařízení versus počet dětí vyplývá, že vybraná sociální zařízení mají určité problémy s kapacitou. Vedoucí pracovníci se domnívají, že pokud by byly stísněné prostory zařízení stavebně upraveny nebo by vznikly prostory nové, jejich služby by využíval větší počet klientů. Tento problém nemusí řešit školské zařízení ani sdružení Junák, které mají dostatečně velké prostory a na chodu zařízení se nijak nepodepisují.

3. kategorie: Propagace aneb jak se o nás dozvíte

Všichni dotazovaní se shodli, že různými způsoby propagují své zařízení. Forma a rozsah propagace se odvíjí hlavně od financí. V některých případech se informace o zařízení šíří do podvědomí lidí skrze zřizovatele nebo si zařízení vytvoří vlastní letáčky nebo pořádá přehlídky nabízených aktivit. Jistou formou propagace je i pomoc při organizaci místních či celorepublikových akcí. Jako jsou například Den Země, Bambiriáda či Jarmarky.

A: *„Město Zábřeh, tedy náš zřizovatel nás jako občanské sdružení prezentuje na svých webových stránkách a také ve zpravodajích města. Dále hodně spolupracujeme s Fondem ohrožených dětí nebo s Charitou, kteří na nás odkazují své klienty. Také jsme vyráběli letáčky, s kterými jsme na sebe upozorňovali.“*

B: „Kromě našeho webu, kde inzerujeme všechny naše akce a seznam kroužků, máme třeba hned v září Den otevřených dveří DDM, kde prezentujeme všechny akce, které vyvíjíme. U velkých akcí, jako je Den Země se snažíme i o zviditelnění v tisku a vylepujeme letáky po městě. Ale není to zadarmo, forma prezentace závisí na důležitosti a podle toho se odráží její zviditelňování.“

C: „Využili jsme efekt sněhové koule, tudíž nás sami klienti doporučovali svým kamarádům a spolužákům. Postupně se to nabalovalo. Potom spíše v letním počasí máme terénní práci, která spočívá v tom, že terénní pracovník oslovuje, má letáčky, láká na náš klub a služby.“

D: „Spíše se dostáváme do podvědomí díky zpravodajům a hlavně děláme akce pro veřejnost. Na Jarmarku jsme uspořádali ukázkový program, který měl velký ohlas.“

Z této kategorie je patrné, že zařízení či jejich zřizovatelé se snaží různými způsoby propagovat svá zařízení. Na základě výše uvedených dat se domnívám, že ve městě Zábřeh jsou nabízené volnočasové aktivity dostatečně propagované.

4. kategorie: Překážky aneb co brzdí náš provoz

Vedoucí zařízení se shodli, že jejich provoz je závislý na různých faktorech. Překážek může být spousta. Nad otázkou týkající se financí se snad každý z dotazovaných jen pousmál. Dostatek financí je základním předpokladem správného vedení a chodu zařízení. Pokud peníze chybí, nabalují se i další problémy.

A: „Musím říct, že to, co dělám se odráží od toho, jaké máme finance. Tak například minulý rok z MPSV přišlo na chod zařízení 270 tisíc korun, letos už to bylo pouhých 120 tisíc korun. Z těchto důvodů jsme byli nuceni omezit provoz na tři dny v týdnu.“

B: „Tak samozřejmě jako asi všude jinde i toto zařízení se pere s nedostatkem peněz. Když odmyslím prostředky, které nám jdou na platy z MŠMT, zřizovatelem je město, které nám financuje provoz. Jako ředitel bych chtěl mít samozřejmě více peněz. Od financí se odráží i organizační stránka. Také bych si přál, abych tu měl více pedagogů

volného času, ale mám určitý balík peněz, který musím rozdělit. Není to sice optimální, ale také to není katastrofální.“

C: „Tak určité finanční překážky, na které navazují organizační překážky, jelikož třeba nemůžeme mít tolik pracovníků, kolik bychom chtěli.“

D: „Vždycky by mohlo být více peněz, ale nejsme na tom nejhůř. Nemáme nedostatek peněz, který by omezoval náš chod a museli jsme třeba nějaké oddíly zavřít, zrušit. To ne. Máme vybavené klubovny, kde se scházíme, to je nejpodstatnější. Problém je spíše ve vedoucích. Je to tím, že je to dobrovolné, bez honoráře a ochotných lidí, kteří by obětovali svůj volný čas, moc není.“

5. kategorie: Pravidla a zásady aneb jaké jsou naše požadavky

Aby mohlo zařízení správně fungovat je bez pochyby důležité mít vymezeny organizační náležitosti. Ve většině případů má zařízení stanovenou cílovou skupinu a podmínky, za kterých je možné volnočasové aktivity navštěvovat. Při vstupu do zařízení se účastník musí chovat dle určitých pravidel, zásad, která vycházejí z vnitřního řádu či řádu, který si vypracovalo dané zařízení.

A: „Pravidla jsou vyvěšena na dveřích herny. Přibližně se jedná o deset zásad. Musí se zout, zákaz jídla a pití, žádná agrese, šikana, atd.

B: „Měli by se řídit vnitřním řádem, který je veřejně vyvěšený. Na přihlášce máme uvedeno, že děti byly seznámeny s vnitřním řádem. S tím jsou seznámeni i zákonní zástupci našich účastníků.“

C: „Kromě pravidel znají klienti i svá práva a i my jako pracovníci máme také svá práva a povinnosti. Z pravidel bych uvedla například nic nekrást, neodnášet, půjčené věci vrátit na místo, zákaz agrese, šikany, kouření, zákaz vnášení a užívání návykových látek, žádné zbraně, kouřit nesmí ani v okolí, nesmí se sdružovat před zařízením, musí respektovat pracovníky.“

Jeden z dotazovaných uvedl, že zařízení, které vede, nemá žádná pravidla nebo vnitřní řád. Účastníci jednají na základě skautského slibu, zákona a řídí se skautskými ideály.

D: „*Skauting je o životní styl, výchovná organizace, která se nesnaží pouze zaplnit volný čas, ale prostřednictvím hry vychovávat. Řídíme se skautskými ideály, slibem a zákonem skautů.*“

Domnívám se, účastníci těchto zařízení jsou ve věku, kdy potřebují mít stanoveny určitá pravidla a hranice. V tomto věku se mohou děti a mládež ocitnout v situacích, s kterými si neví rady a dostat se do problémů. Proto je potřeba vymezit účastníkům volnočasových aktivit jasné mantinely, které nesmí překročit.

6. kategorie: Sankce aneb co následuje po porušení pravidel?

Tak jako ve škole či v zaměstnání jsou lidé při porušení pravidel pokáráni, tak i účastníci organizovaných volnočasových aktivit mohou být sankciováni. Každé zařízení, či dokonce jednotliví pedagogové volného času mají svou určitou formu trestu. Ta se samozřejmě odvíjí od závažnosti provinění a jeho četnosti. Respondenti shodně uvedli, že tím nejkrajnějším řešením je vyloučení. S tím se ovšem za dobu své praxe dotázaní ještě nesetkali.

A: „*Nejjednodušší je dítě vyloučit, ale toho se snažím vyvarovat, ještě se mi to nestalo. Docílila bych toho, že dítě sice odejde, ale půjde na ulici a bude trávit volný čas přesně tak, jak nechci. Porušení řeším domluvou, v závažnějších nebo opakovaných porušení je to třeba zákaz na počítač nebo toho, co je jim blízké.*“

B: „*Účastník zájmového vzdělávání má ve vnitřním řádu stanoveno, co smí a nesmí. Žádný závažný problém jsem zatím nemusel řešit. Problémy se řeší individuálně i se zákonnými zástupci. Máme sestavenou klauzuli, za jakých podmínek můžeme účastníka vyloučit. Tato aktivita je dobrovolná, děti sem chodit chtějí a tudíž jsou naše zkušenosti s nevhodným chováním účastníků takřka nulové.*“

C: „Když se poruší pravidlo, musí pracovník s klientem komunikovat o samotě. Je to o té práci s klientem, aby pochopil, proč mu dávám omezení. Nemáme zákazy, ale omezení služby. To znamená, že sociální služby mu nabízíme dál, ale jsou omezeny volnočasové aktivity. Celkové omezení nebo úplný zákaz je opravdu výjimečný, snažíme se tomu vyvarovat. Kdyby tato situace nastala, nesmíme nechat klienta bez pomoci a musíme mu nabídnout jinou alternativu a doporučit mu jinou službu.“

D: „Porušení skautského ideálu si řeší každý vedoucí oddílu individuálně. Jde především o domluvu a vysvětlení celé situace. Myslím si, že se vedoucí řídí poučkou: jednou jsi spadl, tak vstaň a pojd' zase dál.“

Z výše uvedených přepisů rozhovorů vyplývá, že se vedoucí zařízení snaží řešit případné porušení velice individuálně a především formou domluvy a vysvětlení nastalé situace. Nikdo nemá zájem o to, vyhazovat účastníka a zakazovat mu pobyt v zařízení. Tato vybraná zařízení navštěvují zejména děti a mládež, které mají o volnočasové aktivity zájem a činnost je baví. Možná hlavně proto se snaží určitá pravidla dodržovat a respektovat.

7. kategorie: Preventivní programy aneb možná v budoucnu

Domnívám se, že jsem většinu dotazovaných doslova zaskočila otázkou na preventivní programy. Volnočasové aktivity obecně rozvíjejí osobnost dítěte. Děti, které tráví čas organizovaně, si vytvářejí návyky na společensky žádoucí činnosti a volný čas tráví aktivně. Ovšem prevence znamená předcházení něčemu nežádoucímu. Účastníci by si tedy měli osvojit hodnoty a návyky, kterými by bojovali proti nežádoucím jevům.

A: „V rámci nízkoprahového zařízení zatím neprovozujeme žádný svůj preventivní program. Když nastanou problémy, řešíme je přes sociální odbor. Pokud by se zde objevil někdo závislý na drogách nebo alkoholu, nejspíš bych ho odkázala na další centra, která se těmito problémy přímo zabývají. Ale už nějakou dobu přemýšlím o tom, že bychom mohli začít s alespoň nějakými drobnými programy, co se týče těch nejběžnějších problémů.“

B: „Už primárně zařízení samo o sobě implicitně nabízí uchazečům, jak smysluplně trávit volný čas, oproti tomu, aby se dítě někde poflakovalo. Není to formou přímého mentorování vedoucích jednotlivých kroužků. Už ale samo o sobě, že jim ukazují, jak lze trávit volný čas je jistou formou prevence. Sama aktivita je prevencí, aby dítě tou svou nečinností nesklouzlo k patologickému chování. Jsme školské zařízení, nejsme škola, kde musí mít vypracovaný minimální preventivní program. My ho mít nemusíme a zatím tedy ani nemáme. Ale jak říkám, s činností DDM už fungujeme preventivně. Ale jelikož jsem působil jako metodik prevence, tak mám v plánu nějaký preventivní plán vytvořit.“

C: „Naše zařízení je zaměřeno na prevenci rizikového chování. Prevenci můžeme rozdělit na nespecifickou a specifickou. Nespecifická prevence je, že k nám chodí klienti, my s nimi pracujeme, hrajeme si, povídáme, atd. Na specifické prevenci teprve pracujeme, jelikož zde působíme velice krátce. Mělo by to fungovat tak, že každý druhý měsíc bude soustředěn na jedno určité téma, třeba na drogy, alkohol, vztahy. Bude to probíhat ve formě besed, filmů, diskuse. Na začátku bude dotazník o tom, co by se chtěli dozvědět, na konci uvedou, co se dozvěděli. Jejich právem je, že se nemusí do těchto aktivit zapojovat, ale musí vypnout počítače a nevyrušovat.“

D: „Prevence je účelově zařazena do programu Nejlepší je řešit to neplánovaně, když se něco objeví. Třeba náznak šikany, agrese, tak se téma otevře, mluví se o tom, hrají se hry.“

Z této kategorie vyplývá, že žádné ze zařízení nemá vypracovaný ucelený preventivní program. Nastalé nežádoucí situace či problémy spíše individuálně řeší, než aby se jim snažili předejít. Také hromadně poukazují na to, že preventivně působí už tím, že existují a nabízejí volnočasové aktivity.

5.5 Závěr výzkumu a diskuse

Výzkumná část bakalářské práce byla provedena na základě kvalitativních metod výzkumu. Tuto výzkumnou metodu jsem si zvolila proto, že cílem výzkumu bylo zjistit, jak vnímají vedoucí pracovníci zájem účastníků o nabízené služby. Další cílovou otázkou, na kterou jsem hledala odpověď, bylo zjistit, jaký je z pohledu pracovníků

zařízení jejich preventivní vliv na účastníky. Obě položené otázky vycházejí ze subjektivního názoru vedoucích pracovníků vybraných zařízení. Prostřednictvím kvalitativního výzkumu bylo možné odhalit mínění dotazovaných na základě jejich zkušeností.

Cílem výzkumu tedy bylo zodpovědět výzkumné otázky, které jsem si na začátku stanovila takto: Vidí pracovníci zařízení dostatečný zájem o nabízené služby? Jak řeší pracovníci otázku prevence sociálně patologických jevů.

Z analýzy rozhovorů vyplynulo hned několik skutečností. Všichni respondenti se shodli na tom, že do jejich zařízení chodí dostatečný počet dětí. Žádné ze zařízení nemá kvůli nedostatku dětí existenční problémy. Dvě ze zařízení nemají omezenou kapacitu svých účastníků a dokázali by pojmout i další členy. Ve zbylých dvou zařízení je kapacita stanovena a z důvodu tohoto omezení není možné poskytnout služby neomezenému počtu účastníků, jak by si vedoucí zařízení přáli. Z toho vyplývá, že pokud by to bylo kapacitně možné, všichni vedoucí by do svých zařízení přivítali klidně i další účastníky.

Žádné ze zařízení nemá ucelený preventivní program. To ovšem neznamená, že by žádnou otázku prevence jednotlivá zařízení neřešila. Už tím, že zařízení poskytují volnočasové aktivity dětem a mládeži se všichni domnívají, že se jedná o preventivní působení. Myslím si, že při práci s dětmi je účinnější předcházet nevhodným situacím a problémům, než řešit již nastalé situace sankciováním účastníků. Na základě těchto zjištěných skutečností si myslím, že by bylo vhodné, kdyby každé zařízení, které nabízí volnočasové aktivity dětem a mládeži mělo vypracovaný ucelený preventivní program.

ZÁVĚR

Bakalářskou práci nesoucí název „*Volnočasové aktivity dětí a mládeže jako prevence rizik*“ jsem zpracovávala na základě odborných knih, internetových odkazů a u výzkumného šetření jsem vycházela ze zkušeností respondentů. Bakalářská práce se skládá z teoretické a empirické části. V teoretické části jsem se snažila o přenesení a ucelení základních pojmů a o nalezení zařízení poskytující volnočasové aktivity ve městě Zábřeh. Do základních pojmů jsem zařadila termín socializace, jeho stadia a stručně jsem vymezila hlavní činitele socializace, kteří nejvíce ovlivňují a formulují jedince. Jak už samotný název napovídá, stěžejním bylo definování volného času dětí a mládeže a dále jsem se zaměřila na formálně organizované zájmové činnosti. Třetí kapitola teoretické části se zabývá prevencí sociálně patologických jevů a v rámci prevence jsem určila sociální kompetence, které by si měly děti a mládež osvojit a prakticky využívat v různých zájmových útvarech. Poslední kapitola nás přenesla do města Zábřeh k vybraným zařízením, které nabízejí smysluplné trávení volného času. Tedy tam, kde jsem prováděla i výzkumné šetření s cílem zjistit, co si myslí vedoucí pracovníci zařízení o využitelnosti jejich služeb a o preventivním působení na účastníky volnočasových aktivit. Díky kvalitativnímu výzkumu jsem se mohla octnout v roli moderátora či badatele a vyzkoušet si formou interview klást otázky vedoucím pracovníkům v zařízení NZDM Nitka, Dětský svět o.s., DDM Krasohled a sdružení Junák. Na obě vyřčené výzkumné otázky jsem našla odpovědi.

Domnívám se, že tato bakalářská práce by mohla být vhodnou základnou pro rozšiřující výzkum o volnočasových aktivitách dětí a mládeže z pohledu formálně organizovaného i neorganizovaného trávení volného času ve městě Zábřeh a vlivu jejich preventivního působení.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Odborná literatura

- BAÁN, Pál a Egle HAVRDOVÁ, ed. *Nejlepší praxe školních programů prevence kriminality: studijní materiál pro projekt "Vzdělávání v oblasti přenosu nejlepší praxe prevence kriminality a sociálního začlenění mládeže"*. Praha: Centrum pro veřejnou politiku, 2009. 152 s. ISBN 978-80-254-6488-5.
- BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 135 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2580-2.
- DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace: 6. vydání*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 502 s. Expert. ISBN 978-80-247-2018-0.
- HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2011. 239 s. ISBN 978-80-262-0030-7.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 280 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HELUS, Zdeněk. *Úvod do psychologie: učebnice pro střední školy a bakalářská studia na VŠ*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 317 s. Psyché. ISBN 978-80-247-3037-0.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 978-80-7367-040-2.
- HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 173 s. ISBN 978-80-7178-927-5.
- JEDLIČKA, Richard a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Vyd. 1. Praha: Themis, 2004. 478 s. ISBN 978-80-7312-038-0.
- KOLÁŘ, Zdeněk a kol. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 192 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3710-2.
- MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ. *Mládež a delikvence*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál, 2003. 344 s. ISBN 978-80-7178-771-X.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. Psyché. ISBN 978-80-247-1362-4.
- MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 104 s. ISBN 978-80-210-2511-5.

- MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 267 s. Studijní texty; sv. 15. ISBN 978-80-85850-53-2.
- PÁVKOVÁ, Jiřina a kol. *Pedagogika volného času: [teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času]*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-423-6.
- ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. 268 s. ISBN 978-80-85931-48-6.
- SOCHŮREK, Jan. *Úvod do sociální patologie*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009. 186 s. ISBN 978-80-7372-448-1.
- ŠVARŤÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- URBAN, Lukáš. *Sociologie trochu jinak*. 2., rozš. vyd. Praha: Grada, 2011. 271 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3562-7.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 978-80-246-0956-8.
- VYKOPALOVÁ, Hana. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 154 s. ISBN 978-80-244-0337-4.

Jiné zdroje:

- ČESKO. Vyhláška č. 74 ze dne 9. 2. 2005 o zájmovém vzdělávání, In Sbírka zákonů ČR, částka 20/2005, dostupné z: ZÁKONY PRO LIDI. *Předpis č. 74/2005 Sb.* [online]. © 2010-2013 [cit. 2013-03-01]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-74>.
- ČESKO. Zákon č. 218 ze dne 25. 3. 2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) In Sbírka zákonů ČR, částka 79/2003, dostupné z: ZÁKONY PRO LIDI. *Předpis č. 218/2003 Sb.* [online]. © 2010-2013 [cit. 2013-03-01]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>.
- DĚTSKÝ SVĚT ZÁBŘEH. *Kdo jsme?* [online]. © 2011 [cit. 2013-02-24]. Dostupné z: <http://ds.zabreh.cz/>.
- DŮM DĚTÍ A MLÁDEŽE KRASOHLÉD. *Výroční zpráva 2011/2012*. [online]. © 2013 [cit. 2013-02-26]. Dostupné z: <http://ddm.zabreh.cz/o-nas/vyroni-zpravy>.

- JUNÁK-SVAZ SKAUTŮ A SKAUTEK STŘEDISKO SKALIČKA V ZÁBŘEHU.
Naše středisko. [online].[cit. 2013-03-20]. Dostupné
z: <http://www.skalicka.skauting.cz/stredisko>.
- MPSV.CZ: *Sociální služby* [online]. [cit. 2013-03-25]. Dostupné
z: <http://www.mpsv.cz/cs/9>.
- PODANÉ RUCE. *NZDM – Zábřeh, Mohelnice.* [online]. © 1995-2013 [cit. 2013-03-03]. Dostupné z: <http://www.podaneruce.cz/programy-a-pece/nizkoprahova-zarizeni-pro-deti-amladez/nzdm-nitka-zabreh>.
- SKAUTING. STANOVY Junáka – svazu skautů a skautek ČR. [online]. © 2011 [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: http://www.skaut.cz/sites/default/files/stanovy_junaka.pdf.
- TOURISM ZÁBŘEH. *Praktické informace.* [online]. © 2011 [cit. 2013-02-24]. Dostupné z: http://tourism.zabreh.cz/index.php?option=com_resource&view=list&category_id=15&Itemid=30.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Markéta Fingerová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	PaedDr. Alena Jůvová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Volnočasové aktivity dětí a mládeže jako prevence rizik
Název v angličtině:	The leisure activities for children and young people like risk preventive
Anotace práce:	Cílem bakalářské práce je vymezit základní pojmy, které souvisí s volnočasovými aktivitami dětí a mládeže a dále podrobněji popsat některá zařízení ve městě Zábřeh, které poskytují smysluplné trávení volného času. Za základní pojmy jsem si zvolila termín socializace a jeho hlavní činitele, kteří mají velký vliv na formování jedince. Dále budu charakterizovat volný čas a také vytvořím samostatnou kapitolu o prevenci sociálně patologických jevů. V pořadí čtvrtou kapitolou budou již zmíněná zařízení ve městě Zábřeh poskytující volnočasové aktivity. V empirické části jsem se rozhodla pro kvalitativní výzkum a dle jeho zásad jsem provedla rozhovory s vedoucími pracovníky vybraných zařízení ve městě Zábřeh. Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, zda jsou volnočasové aktivity dětí a mládeže dostatečně využívány a zda na své účastníky preventivně působí. Odpovědi na výzkumné otázky jsou z pohledu a ze zkušeností vedoucích pracovníků.
Klíčová slova:	Socializace, činitelé socializace, volný čas, děti, mládež, sociální patologie, prevence, volnočasová zařízení.

Anotace v angličtině:	The aim of this bachelor thesis is to define the basic conceptions which are connected to the leisure activities for children and youth. Another goal is to describe in detail some of the equipment in Zábřeh that provides meaningful leisure. It was chosen the basic terms of the socialization and its main agents, which have a great influence on the shaping of oneself. Furthermore the leisure was characterized and a separate chapter was also written about the prevention of socio-pathological phenomena. The fourth chapter is about the equipments in Zábřeh providing the leisure activities. In the empirical part, it was decided that a qualitative research should be done. The interviews were conducted with senior executives of selected facilities in Zabreh. The goal of the research was to discover whether the equipment of the leisure activities is under-utilized by the children and youngsters and whether the participants use it preventively. The research was made from the perspective and experience of managers.
Klíčová slova v angličtině:	Socialization, agents of socialization, leisure, children, youth, social pathology, prevention, leisure facilities.
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	55 stran
Jazyk práce:	český